

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ВІДВІДУВАННЯ НПМ ВИПРАВНОГО ЦЕНТРУ

Розроблено у співпраці з Офісом
Уповноваженого Верховної Ради
України з прав людини

Проєкт Ради Європи
«Підтримка впровадження
європейських стандартів захисту
прав людини в Україні»

COUNCIL OF EUROPE



CONSEIL DE L'EUROPE

Методичні рекомендації укладені
Наталією Гурковською.

*Ця публікація розроблена за
фінансової підтримки Ради
Європи. Погляди, викладені в цьому
документі, є відповідальністю його
автора і можуть не співпадати з
офіційною політикою Ради Європи.*

Дозволяється відтворення уривків
публікації (до 500 слів) за умови
некомерційного використання,
збереження цілісності тексту,
контексту та надання повної
інформації, що не повинна жодним
чином вводити читача в оману
щодо характеру, обсягу чи змісту
тексту. Необхідно обов'язково
зазначати джерело тексту:

«© Рада Європи, рік видання».

Усі інші запити щодо відтворення
або перекладу цієї публікації
або будь-якої її частини повинні
адресуватися Директорату
комунікацій Ради Європи
(F-67075 Strasbourg Cedex або
publishing@coe.int).

Уся інша кореспонденція щодо цієї
публікації повинна направлятися
до Головного Директорату з прав
людини та верховенства права.

Верстка, дизайн обкладинки:
«K.I.C.»

Council of Europe Publishing
F-67075 Strasbourg Cedex
(<http://book.coe.int>)

© Рада Європи, 2024

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

щодо проведення відвідування НПМ

виправного центру

2024

Зміст

Перелік абревіатур і скорочень	4
Розділ 1. Опис місць несвободи в пенітенціарній системі	6
Розділ 2. Стандарти забезпечення прав осіб у ВЦ	8
Розділ 3. Проведення моніторингового відвідування	10
3.1. Підготування та початок проведення відвідування	10
3.2. Спілкування з керівником (заступником керівника) установи	12
3.3. Виявлення порушень прав людини	14
3.4. Особливості проведення інтерв'ю із засудженими	59
3.5. Огляд приміщень	61
3.6. Підбиття підсумків за участю керівництва ВЦ	66
Додатки	69
Додаток 1. Алгоритм дій у разі виявлення ознак неналежного поведіння	69
Додаток 2. Орієнтовний маршрут відвідування	71
Додаток 3. Анкета для спілкування із засудженими особами	72
Додаток 4. Анкета фіксації результатів відвідування НПМ для цього типу місця несвободи	74
Додаток 5. Нормативно-правові акти, що визначають права осіб, які утримуються в місці несвободи та регулюють діяльність закладу	99
Додаток 6. Рекомендації щодо заповнення звіту	109

ПЕРЕЛІК АБРЕВІАТУР І СКОРОЧЕНЬ

АРТ — антиретровірусна терапія

Автозак — спеціалізований автомобіль, обладнаний для перевезення затриманих осіб

БВПД — безоплатна вторинна правова допомога

ВЦ — виправний центр

ВК — виправна колонія

ДІЗО — дисциплінарний ізолятор

ДКВС — Державна кримінально-виконавча служба України

ДПК — дільниця посиленого контролю

ДСР — дільниця соціальної реабілітації

ДР — дільниця ресоціалізації

ДБН — державні будівельні норми

ЄРДР — Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄКЗК — Європейська конвенція про запобігання катуванням чи не-людському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню та Протоколи

ЄКПЛ — Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколи

ЄПП — Європейські пенітенціарні правила

ЄСПЛ — Європейський суд з прав людини

ЗПТ — замісна підтримувальна терапія

ІТЗО — інженерно-технічні засоби охорони

КДіР — дільниця карантину діагностики і розподілу

КЗК — Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи не-людському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню

КВК України — Кримінально-виконавчий кодекс України

КМУ України — Кабінет Міністрів України

КОЗП — Книга обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події

КПП — контрольно-пропускний пункт

КПК України — Кримінальний процесуальний кодекс України

- КУ** — Конституція України
- МОЗ** — Міністерство охорони здоров'я України
- МВС** — Міністерство внутрішніх справ України
- МЧ** — медична частина філії Державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України»
- Мін'юст** — Міністерство юстиції України
- НПА** — нормативно правові акти
- ОК** — одиночна камера
- ПВР** — Правила внутрішнього розпорядку установи виконання покарань
- ПКТ** — приміщення камерного типу
- СІЗО** — слідчий ізолятор Державної кримінально-виконавчої служби України
- СПС** — відділення соціально-психологічної служби
- ООН** — Організація Об'єднаних Націй
- СНІД** — синдром набутого імунодефіциту
- УВП** — установа виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України
- УДЗ** — умовно-дострокове звільнення

Розділ 1

ОПИС МІСЦЬ НЕСВОБОДИ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ

Кримінально-виконавча (пенітенціарна) система — державний інститут, що керує виконанням кримінальних покарань, які застосовують до осіб відповідно до національного законодавства. Система забезпечує виконання покарання у вигляді: позбавлення волі, обмеження волі, утримання узятих під варту з моменту ухвалення судового рішення. Пенітенціарна система має засновуватись на національному законодавстві, що не порушує міжнародних стандартів і ґрунтуватися на глибокій повазі до верховенства права та прав людини.

На підставі ст. 11 КВК України¹ до **установ виконання покарань належать:** кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи (виховні колонії), слідчі ізолятори. Кримінально-виконавчі установи поділяються на кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) і кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії).

У цьому посібнику розкриваються методичні рекомендації щодо проведення відвідувань виправних центрів.

Виправні центри — виконують покарання у вигляді обмеження волі стосовно осіб, засуджених за кримінальні проступки та нетяжкі злочини, а також засуджених, яким цей вид покарання призначено відповідно до заміни виду покарання або його невідбутої частини на м'якший, а також засуджених, які ухилилися від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі та отримали заміну покарання на суворіший строк ([стаття 16 КВК України](#)).

Особи, засуджені до обмеження волі, відбувають покарання у виправних центрах зазвичай у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до їхнього місця проживання до засудження. Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані сприяти адміністрації виправних центрів у трудовому і побутовому влаштуванні засуджених. Управління (відділи) центрального

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.

органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань в Автономній Республіці Крим, областях, місті Києві та Київській області за погодженням з органами місцевого самоврядування визначають межі виправних центрів.

Під час дії воєнного стану в Україні і частково у відбудовний період після закінчення воєнних дій, з метою забезпечення життя та здоров'я засуджених, у виправних колоніях мінімального і середнього рівня безпеки ДКВС можуть утворюватися дільниці для тримання засуджених до обмеження волі². Засуджені до обмеження волі можуть бути евакуйовані з виправних центрів до подальшого відбуття покарання у виправних колоніях, де створені дільниці для засуджених до обмеження волі.

Обмеження волі — це покарання, що полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах ведення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці ([статтею 61 КК України](#)).

Обмеження волі встановлюється на строк від одного до п'яти років і призначається як основне покарання. Обмеження волі застосовується тільки до осіб, які досягли 18 років. Застосовувати обмеження волі до неповнолітніх, а також до вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до 14 років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до осіб з інвалідністю першої і другої груп заборонено.

Порядок й умови перебування засуджених в установах виконання покарань визначають Кримінально-виконавчий кодекс України, Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5³ тощо (див. Додаток 5).

² [Постанова КМУ від 19.03.2022 року № 320 «Деякі питання тримання осіб, засуджених до обмеження волі, у виправних колоніях ДКВС».](#)

³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>.

Розділ 2

СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ У ВЦ

ЄКПЛ гарантує особам, що обмежені або позбавлені волі, забезпечення прав людини:

- ▶ право на життя та здоров'я;
- ▶ абсолютну заборону проявів будь-яких актів насильства — катування, жорстокого або нелюдського чи такого поведження або покарання, що принижує гідність; зокрема право на гідні умови тримання, право на належну медичну допомогу, право на повагу до честі та гідності;
- ▶ абсолютну заборону примусової праці, при відсутності судового зобов'язання;
- ▶ заборону дискримінації;
- ▶ право на справедливий судовий розгляд; зокрема право на захист самостійно обраного захисника чи з системи БВПД; право на ознайомлення з усіма власними матеріалами як судової так і особової справи; право на звернення та оскарження;
- ▶ право на повагу до приватного та сімейного життя; у тому числі на спілкування та побачення з родиною та близькими; право на кореспонденцію та звернення; право на недоторканність місця фактичного проживання; право на конфіденційне листування на підставі закону та лікарську таємницю;
- ▶ право на свободу думки, совісті та релігії та право на свободу вираження поглядів, право на свободу об'єднання, якщо заборона не передбачена судовим рішенням;
- ▶ право на шлюб та мирне володіння майном;
- ▶ право на освіту та вільні вибори;
- ▶ тощо.

Єдине обмеження прав людини в умовах ув'язнення — позбавлення свободи за відповідним судовим рішенням, що набрав чинності. Разом із тим **обмеження волі** розглядають як покарання, альтернативне до позбавлення волі на певний строк. За обмеження волі засуджений, хоч теж обмежується в певних правах і свободах, таких як особиста сво-

бода, свобода пересування, свобода вибору місця проживання чи перебування тощо, але сукупно вони не створюють такої ізоляції, як у разі позбавлення волі, бо засуджені до обмеження волі мають більше можливостей спілкуватися із соціальним середовищем, зокрема і з тим, в якому вони перебували до скоєння кримінального правопорушення.

У межах визначення права на свободу та особисту недоторканність обмеження волі дорівнює позбавленню волі.

Особи, позбавлені волі, зберігають усі права, яких вони не були законно позбавлені за рішенням суду, відповідно до якого вони засуджені до обмеження волі. Обмеження, накладені на осіб, позбавлених волі, повинні бути мінімально необхідними та відповідати тій обґрунтованій меті, з якої їх накладали. Утримання засуджених в умовах, які порушують їхні права людини, не може бути виправдане нестачею ресурсів. Життя в місцях позбавлення волі повинно бути, скільки це можливо, наближене до позитивних аспектів життя в суспільстві. Утримання під вартою має відбуватися так, щоб сприяти поверненню до суспільства осіб, позбавлених волі. Заохочується співробітництво із зовнішніми соціальними службами та, скільки можливо, залучення громадянського суспільства до участі в питаннях в'язничного життя (ЄПП)⁴.

⁴ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text.

Розділ 3

ПРОВЕДЕННЯ МОНІТОРИНГОВОГО ВІДВІДУВАННЯ

3.1. Підготування та початок проведення відвідування

Моніторингові відвідування до місць несвободи відбуваються відповідно до Регламенту організації та здійснення регулярних відвідувань місць несвободи для виконання функцій національного превентивного механізму в Україні, затвердженого [наказом Уповноваженого Верховної Ради України від 02.06.2023 № 60.15/23](#).

Керівник групи НПМ, що його визначає Департамент НПМ або регіональне представництво Уповноваженого:

- ▶ узагальнює та аналізує інформацію про місце несвободи, відвідування якого готується, про результати раніше проведених відвідувань, стан реалізації результатів таких відвідувань, іншу інформацію та матеріали, отримані з різних джерел про можливі порушення прав людини (звернення, повідомлення, публікації в медіа тощо), що мають ознаки катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, визначає тривалість проведення відвідування НПМ, планує його логістичне забезпечення;
- ▶ завчасно (для планових відвідувань не пізніше ніж за 3 календарні дні) надсилає повідомлення про відвідування НПМ на електронні адреси представників громадських організацій, які мають чинні доручення Уповноваженого на право участі у відвідуваннях НПМ, експертів, учених та фахівців, зокрема іноземних, з визначенням дати проведення відвідування, регіону його проведення, типу, спеціалізації місця несвободи, але без попереднього повідомлення про час, а також назву місця несвободи і його адресу;

- ▶ організовує роботу групи НПМ, координує дії інших учасників групи НПМ;
- ▶ безпосередньо перед початком проведення відвідування НПМ проводить інструктаж учасників групи НПМ та розподіляє обов'язки між ними, визначає, з урахуванням пропозицій усіх учасників групи НПМ, завдання кожного учасника;
- ▶ учасники групи НПМ на час відвідування НПМ повинні мати при собі такі документи: Уповноважений, представники Уповноваженого, працівники Секретаріату Уповноваженого службове посвідчення; залучені представники громадських організацій, експерти, вчені та фахівці, зокрема іноземні, документ, що посвідчує особу, та відповідне доручення Уповноваженого на участь у відвідуваннях НПМ;
- ▶ також у учасників групи НПМ можуть бути в наявності необхідні технічні засоби, зокрема для фото- та відеофіксації, а у разі необхідності — індивідуального захисту.

Потрапити на територію виправної колонії можна через контрольно-пропускний пункт, але передусім варто зустрітися із керівництвом. Адміністративна будівля має бути винесена за територію виправного центру. Якщо в адміністративній будівлі обладнаний пропускний пункт, варто звернутися до чергового КПП і вчинити такі дії: пред'явити черговому КПП посвідчення представника Уповноваженого, працівника Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, громадським моніторам та експертам — доручення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, паспорт, та назвати мету свого візиту. Попросити чергового КПП повідомити про своє прибуття начальника виправного центру або його заступника і провести вас до нього або надати доступ для самостійного прямування до керівництва.

Під час проведення моніторингового відвідування необхідно скористатися «Орієнтовним маршрутом відвідування» (Додаток 2).

Перешкоджання у проведенні відвідування

У разі недопуску учасників групи НПМ до місця несвободи, створення перешкод у роботі групи НПМ, ненадання інформації, копії документів тощо, керівник групи НПМ повідомляє про це відповідного представника Уповноваженого, правоохоронні органи, Департамент НПМ та складає стосовно особи (осіб), яка(і) перешкоджає(ють) у відвідуванні, протокол про адміністративне правопорушення [за стат-](#)

тею 188–40 Кодексу України про адміністративні правопорушення (невиконання законних вимог Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини), складає повідомлення про скоєння кримінального правопорушення за ознаками злочину передбачене статтею 344 Кримінального кодексу України (втручання в діяльність державного діяча), а після забезпечення працівниками правоохоронних органів умов для безперешкодного проведення відвідування НПМ, продовжує розпочате відвідування НПМ. У разі виникнення будь якої екстреної ситуації під час НПМ, виникнення загрози життю та здоров'ю учасника групи НПМ, негайно повідомляють про це керівника групи НПМ, Департамент НПМ та правоохоронні органи.

3.2. Спілкування з керівником (заступником керівника) установи

Керівник групи НПМ на початку відвідування НПМ інформує керівника або інших відповідальних осіб місця несвободи про підставу та мету відвідування НПМ, представляє всіх учасників групи НПМ, організовує пред'явлення ними документів, що посвідчують особу, службових посвідчень та доручень Уповноваженого на участь у відвідуваннях НПМ (для представників громадських організацій), повідомляє про повноваження і завдання учасників групи НПМ, після чого учасники групи НПМ розпочинають відвідування НПМ.

До керівника (відповідальних осіб установи виконання покарання) доводяться повноваження групи НПМ, провадять ідентифікацію місця несвободи, з'ясовують організаційні форми, форми власності, підконтрольність та підпорядкованість установи виконання покарання, керівництва тощо; визначають кількість та категорію осіб, які перебувають у місці несвободи, з'ясовуються підстави та терміни утримання (у разі необхідності та в індивідуальних конкретних випадках), а також наявність вразливих категорій осіб (іноземців, осіб з інвалідністю III групи тощо).

Окремо нагадують повноваження НПМ-групи на:

- ▶ безперешкодний огляд будь-яких приміщень, будівель та споруд місця несвободи, вивчення умов тримання та поведіння з утримуваними в ньому особами, проведення фото- та відео-

фіксації стану утримання осіб у місці несвободи, проявів неналежного поводження з ними, будь-яких фактів порушення прав і свобод людини;

- ▶ опитування без третіх осіб та за умов, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування, будь-яких осіб, які перебувають у місці несвободи, з метою отримання інформації стосовно поводження з цими особами і умов їх тримання, у разі потреби, при перекладачеві, лікареві, працівниках місць несвободи;
- ▶ опитування інших осіб, які можуть надати інформацію стосовно поводження з особами, утримуваними в місці несвободи й умов їх тримання;
- ▶ ознайомлення з будь-якими документами та записами з камер відеоспостереження, зокрема тими, що містять інформацію з обмеженим доступом, отримання їх копій.

Під час першого спілкування з керівником установи керівник моніторингової групи має попросити підготувати таку інформацію:

- ▶ копію наказу начальника міжрегіонального управління про встановлення межі виправного центру;
- ▶ довідку про планове наповнення та загальну кількість засуджених; окремо для іноземців та осіб без громадянства; засуджених, залучених до господарчого обслуговування установи; за місцем їхнього перебування (ДІЗО, тих, що проживає за межами ВЦ, перебуває на робочих виробництвах за межами ВЦ, виїхали до родичів, перебувають у лікарні, у навчальному закладі); за зайнятістю: залучених до господарчого обслуговування установи, до роботи на виробництві (підсобному господарстві); здобувачів базової, повної середньої, професійно-технічної, вищої освіти;
- ▶ довідку про залучених до праці, окремо за трудовим контрактом, окремо за цивільно-правовими угодами / договорами;
- ▶ копії трудових контрактів та цивільно-правових угод (зразок);
- ▶ копії договорів із контрагентами: підприємствами, установами, організаціями щодо залучення до праці засуджених;
- ▶ довідку про стан правопорядку (злочинності) та практики застосування заходів заохочення та дисциплінарних стягнень (дисциплінарну практику (за рік));
- ▶ довідку про кількість осіб, які перебувають на профілактичному обліку за категоріями (злісних порушників режиму триман-

ня, схильних до самогубства, втечі, членоушкоджень, відторгнутих загалом тощо);

- ▶ довідку про застосування до всіх категорій утримуваних в установі фізичної сили та спеціальних засобів за рік;
- ▶ довідку про комунально-побутове забезпечення, зокрема харчування за рік;
- ▶ довідку про вартість харчування на одного ув'язненого / засудженого на день;
- ▶ довідку про смертність за рік (зокрема через суїцид);
- ▶ штатний розпис та наявні вакансії;
- ▶ копію внутрішнього розпорядку дня окремо для кожного сектору, якщо вони різняться;
- ▶ інформацію про результати проведених відомчих перевірок діяльності установи, перевірок та актів прокурорського реагування (копії перевірок та виконання вказівок, реагування тощо);
- ▶ копію акта вимірювання площі;
- ▶ асортимент товару в крамниці установи.

3.3. Виявлення порушень прав людини

У разі виявлення під час відвідування випадків жорстокого, нелюдського поводження, катування, інших порушень прав утримуваних у місці несвободи осіб, зокрема тих, що становлять загрозу життю та здоров'ю таких осіб, керівник групи НПМ вживає невідкладних заходів до припинення порушення та/або виклику екстрених служб правоохоронних органів, охорони здоров'я, надзвичайних ситуацій тощо та залишаються на місці до їхнього прибуття.

Група НПМ документує (фіксує) виявлені ознаки катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, і якщо це можливо, то відповідно до стандартів Стамбульського протоколу⁵.

Якщо виявлені порушення неможливо усунути негайно, то за підсумками кожний учасник групи НПМ доводить до відома керівника місця несвободи та/або інших відповідальних осіб свої зауваження, виявлені порушення та недоліки.

⁵ <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-06/Istanbul%20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf>.

У разі необхідності керівник групи НПМ заповнює бланки пояснень (додаток 2 до Регламенту ([Наказ Уповноваженого ВРУ з прав людини від 02.06.2023 № 60.15/23](#))⁶, формулюючи перелік запитань до вказаних осіб та пропонує їм власноручно надати на ім'я Уповноваженого пояснення стосовно фактичної і правової підстави своїх дій та рішень, або занотовує їх відповіді в бланку пояснення, за формою, зразок якої додається, після чого надає його для підписання опитуваній особі, а також сам підписує бланк пояснення як опитувача. У разі відмови вказаних осіб надавати чи підписувати пояснення, про це зазначають у заповнених бланках пояснень та відображають у звіті відвідування НПМ.

1. Захист від катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання

Згідно зі статтею 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання⁷ термін «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких її підозрюють, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюють державні посадові особи чи інші особи, що виступають як офіційні, чи з їхнього підбурювання, чи з їхнього відома, чи за їхньої мовчазної згоди. Цей термін не охоплює біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково. Разом із тим визначення «катування» у цій Конвенції може мати ширше трактування чи застосування національним законодавством чи іншими міжнародними договорами.

ЄСПЛ вважає, що для того, щоб підпадати під дію [статті 3 ЄКПЛ](#), акт жорстокого поводження, чи то катування, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, має досягати мінімального рівня жорстокості. Оцінення цього порогу суворості проводиться з огляду на конкретні обставини справи, як-от: тривалість неналежно-

⁶ <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%2060.15.23.pdf>.

⁷ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.

го поводження; фізичні наслідки жорстокого поводження; психічні наслідки; стать, вік і стан здоров'я потерпілого тощо.

Задля запобігання неналежному поводженню, статтею 10 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання мають бути внесені навчальні матеріали та інформація про заборону катувань до програм підготовки персоналу правових органів, цивільного чи військового медичного персоналу, державних посадових осіб, які можуть мати відношення до утримання під вартою й допитів осіб, які зазнали будь-якої форми арешту, затримання чи ув'язнення, або до поводження з ними. Держава вносить цю заборону до правил чи інструкцій, які стосуються обов'язків і функцій будь-яких таких осіб.

Виявлення випадків катувань або жорстокого, нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження чи покарання. Основні критерії оцінювання порушення такі:

- ▶ надмірне або неправомірне застосування заходів фізичного (морального впливу), спеціальних засобів, зброї;
- ▶ застосування непередбачених законодавством методів і заходів покарання;
- ▶ відсутність перевірки за випадками неналежного поводження;
- ▶ відсутність фіксації тілесних ушкоджень та побутових травм тощо.

Серед неналежного поводження може бути і необґрунтоване або понадмірне дисциплінарне стягнення, планування та проведення операцій (навчання) із застосуванням сили, неналежні умови тримання тощо.

Під час моніторингового візиту головне джерело інформації про порушення — конфіденційне інтерв'ю із засудженими, а також матеріали особових справ засуджених, службових перевірок, журнали та книги обліку, медична документація. З метою виявлення фактів неналежного поводження та видів покарань також проводять візуальний огляд засуджених(за згодою), щоб виявити тілесні ушкодження. Необхідно зробити детальний опис ушкоджень та обставин їх отримання, провести фотофіксацію (з дозволу засуджених). НПМ-група перевіряє наявну інформацію в службовій документації щодо обставин та умов отримання тілесного ушкодження. Фіксація монітором факту виявлення неналежного поводження не залежить від суб'єкта, що спричинив тілесні ушкодження. Хто був суб'єктом неналежного поводження (пер-

сонал, інші засуджені, треті особи) потрібно для внесення відомостей у звіт та базу.

Разом із тим особливої уваги заслуговують факти порушень, вчинені працівниками ВЦ: позаслужбові стосунки із засудженими, їхніми близькими з ознакою неналежного поведіння; умисне приниження людської гідності, спричинення фізичних чи моральних страждань засудженим; незаконне застосування до них вогнепальної зброї, гумових кийків, гамівної сорочки, наручників, фізичної сили тощо. За кожним таким фактом має бути проведене належне службове розслідування та вжиті передбачені законом заходи реагування.

Моніторингова група перевіряє наявну інформацію в службовій документації щодо обставин та умов отримання тілесного ушкодження, аналізує:

- ▶ медичну документацію на факт належної фіксації тілесних ушкоджень при наявності цієї документації у інспектора з безпеки (медична частина у ВЦ не передбачена).

Разом із тим [Третя загальна доповідь КЗК: СРТ/Inf\(93\)12-part](#) вимагає, що після прибуття до в'язниці кожну позбавлену волі особу повинен негайно оглянути медичний працівник закладу. У своїх попередніх доповідях комітет рекомендував, щоб кожному новому ув'язненому якомога в найкоротший строк після прибуття до в'язниці була надана можливість спілкування з лікарем та, у разі необхідності, проведено медичне обстеження. Слід додати, що в деяких країнах повноцінне медичне обстеження після прибуття до в'язниці проводить кваліфікований молодший медичний персонал (медсестра), що готує доповідь для лікаря. Такий підхід можна інколи розглядати як ефективніше використання наявних людських ресурсів. Також було б бажано, щоб новому ув'язненому після його прибуття до в'язниці була надана пам'ятка або брошура з інформацією про наявність і діяльність медичних служб і нагадуванням про основні гігієнічні вимоги. Під час перебування в ув'язненні позбавлені волі особи повинні мати можливість доступу до лікаря в будь-який час, незалежно від режиму їхнього утримання. Медичне обслуговування повинне бути організоване таким способом, щоб запити стосовно лікарської консультації виконувалися без непотрібних затримок;

- ▶ факт фіксування адміністрацією ВЦ тілесних ушкоджень та повідомлення керівництвом ВЦ про виявлення тілесних ушкоджень прокурора;

- ▶ фотофіксацію (кольорові фотознімки видрукуюються в медичну карту амбулаторного хворого⁸ та особову справу);
- ▶ факт фіксації отримання травми в КоЗП та повідомлення до органу досудового розслідування⁹.

Перевірці підлягають також протоколи вилучення, Журнал обліку грошей, цінностей, предметів, речей, речовин і виробів, вилучених у засуджених або за спроби доставки їх до УВП; рапорти про порушення режиму та вилучення заборонених предметів, Журнал обліку засуджених, які перебувають у короткочасних виїздах або в закладах охорони здоров'я, Постанова про переведення в медичну частину або в лікарняний заклад; Журнал обліку перевірок засуджених, які перебувають у закладах охорони здоров'я, щоденник індивідуальної роботи із засудженим, Журнал обліку роботи із засудженими, які потребують підвищеного контролю з боку персоналу установи та результатів індивідуальної роботи з ними, Журнал обліку переміщення засуджених та реєстрації особових справ засуджених, відеозаписи з бодікамер.

У разі виявлення факту неповідомлення до правоохоронних органів випадків, що призвели до отримання засудженим тілесних ушкоджень керівник моніторингової групи викликає правоохоронні органи (прокуратуру, поліцію, територіальні органи ДБР) для фіксування, документування фактів щодо можливих ознак кримінального правопорушення, передбаченого [статтею 127 КК України](#), або інших правопорушень.

ЄСПЛ у справі «Лотарев проти України» зазначив: «Визнавши, що працівники колонії застосували до заявника силу, внаслідок чого зламали два ребра, Уряд доводив, що вона була правомірна та не надмірна реакція на його непокору. Суд визнав, що застосування до особи, позбавленої волі, заходів фізичного впливу, які не були спричинені її власною поведінкою, — приниження її гідності та становить, в принципі, порушення права, гарантованого статтею 3. Окрім того, державні органи були зобов'язані провести ефективне розслідування обставин, за яких заявникові завдано ушкодження»¹⁰.

⁸ [Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14 лютого 2012 року № 110 \(форма первинної облікової документації № 025/о «Медична карта амбулаторного хворого № _____»\)](#).

⁹ [Наказ Мін'юсту від 02.02.2017 No 254/5 «Про затвердження Порядку прийняття та обліку в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події»](#).

¹⁰ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_882#Text.

Неналежне поводження включає також завдання засудженим моральних страждань, пов'язаних, зокрема, із неповагою до їхньої гідності. Серед таких порушень можуть бути:

- ▶ зневажливе (фамільярне) ставлення до засуджених адміністрації установи, поділ їх на групи (статуси), вживання прізвиськ; специфічні умови тримання, створені для осіб, яких відторгнула основна маса засуджених (окремі спальні приміщення, часто з неналежними умовами, окремі столи в їдальні тощо);
- ▶ висвітлення для загальної маси засуджених (або працівників адміністрації) або поширення конфіденційної інформації щодо внесення окремих осіб до переліків профілактичного обліку (схильних до самоушкодження, втечі тощо), сексуальної орієнтації, сімейних стосунків;
- ▶ застосування наручників щоразу під час виведення поза межі камери, якщо таке застосування не обґрунтовується ризиками;
- ▶ повертання обличчям до стіни під час входу в камери персоналу чи інших осіб;
- ▶ безпідставне регулярне переведення з однієї камери до іншої;
- ▶ спілкування через віконце у дверях камери;
- ▶ супровід із собаками в межах приміщень установи без необхідності тощо.

У справі ЄСПЛ «Каверзін проти України» визначено, що нормативно-правові акти, як виявляється, дозволяють органам влади застосовувати згадані засоби стримування до всіх чоловіків, засуджених до довічного позбавлення волі, без урахування їхнього особистого становища та конкретної небезпеки, яку вони могли чи не могли становити. Навіть якщо нема особливої уразливості заявника, застосування подібних норм без особистого оцінення кожного випадку може призвести до виникнення проблем за [статтею 3 ЄКПЛ](#)¹¹.

Доглядові обов'язки пенітенціарного персоналу щодо контингенту передбачають обов'язок захищати ув'язнених від інших ув'язнених, які хочуть заподіяти їм якусь шкоду. Власне, насильство серед в'язнів часто трапляється в усіх пенітенціарних системах і набуває різноманітних форм, від малопомітних виявів переслідування до відвертого приниження із застосуванням фізичної сили¹².

¹¹ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_851#Text.

¹² <https://rm.coe.int/16806cd24b>.

У ВЦ моніторинговій групі необхідно звернути увагу на повноваження «днювального» — чергового по відділенню з числа засуджених, який не повинен бути наділений обов'язками та правами адміністрації колонії. [Доповідь КЗК, за наслідками візиту в Україні у 2020 році](#), містить коментар: очевидно те, що адміністрація контролює ситуацію з поведінкою, застосовувала жорстоке поводження з ув'язненими в колоніях переважно через «днювальних».

Застосування до засуджених заходів стягнення врегульовано [статтями 131–135 КВК України](#) (правомірність застосування фізичного обмеження та (або) ізоляції див. в розділі про дисциплінарне стягнення).

До неналежного поводження можуть належати обставини, через які засуджений не отримує медичну допомогу або отримує лікування неналежної якості, неналежними фахівцями (див. методичні рекомендації щодо проведення відвідувань до медичних частин та лікарень пенітенціарних закладів). При ВЦ не діють філії ЦОЗ ДКВС, бо не передбачені нормами національного законодавства. Замість того, нормативні акти покладають обов'язок з медичного обслуговування на найближчі медичні місцеві пункти надання первинної медико-санітарної допомоги. Усі новоприбулі до виправного центру засуджені тримаються в окремих приміщеннях, де [протягом чотирнадцяти діб проходять медичне обстеження](#) для виявлення інфекційних та інших захворювань, а також первинне психолого-педагогічне та інше вивчення.

[Лікувально-профілактична і протиепідемічна робота](#) у виправних центрах організують і проводять на загальних підставах відповідно до законодавства про охорону здоров'я заклади охорони здоров'я. Направлення засуджених до лікувальних закладів визначається згідно з порядком обслуговування населення установами охорони здоров'я. Засудженим до обмеження волі, які перебувають у лікувальних закладах, гарантується правова допомога та користування мобільним зв'язком відповідно до положень нормативно-правових актів.

Моніторові достатньо вивчити документацію з проходження первинного обстеження, щоб виявити порушення та невідповідність вищезазначених вимог.

[Витяг з Третьої загальної доповіді КЗК](#), опублікованої 1993 року, регламентує, що медичні служби для позбавлених волі осіб — об'єкт, який має безпосередній стосунок до повноважень комітету в запобіганні катуванням. Недостатній рівень медичних служб може призвести до ситуації, що може бути охарактеризована як нелюдське або таке,

що принижує гідність, поводження. Окрім того, медична служба в конкретному закладі потенційно може відігравати важливу роль у боротьбі з проявами жорстокого поводження як у самому закладі, так і в інших місцях. Ба більше, медична служба може позитивно вплинути на загальний рівень життя в закладі, в рамках якого вона функціонує.

Примусове годування, в разі невідповідності до процедур, що їх визначають законодавчі норми, також може становити неналежне поводження (див. методичні рекомендації щодо відвідування медичних частин та лікарень пенітенціарних закладів).

Право на гідні умови тримання

Реалізація права на гідні умови тримання охоплює:

- ▶ наявність пристосованих для проживання приміщень;
- ▶ дотримання норми площі на особу;
- ▶ наявність вентиляції та можливість провітрювання;
- ▶ достатність природного та штучного освітлення, функціонування нічного освітлення;
- ▶ забезпечення належного температурного режиму;
- ▶ обладнання приміщень меблями та інвентарем;
- ▶ забезпечення індивідуальним спальним місцем;
- ▶ забезпеченість постільними речами (білизною);
- ▶ відповідність побутових умов до правил санітарії та гігієни;
- ▶ можливість дотримання особистої гігієни;
- ▶ можливість миття в лазні (приймати душ);
- ▶ доступ до санітарного вузла в умовах чистоти та пристойності;
- ▶ доступ до питної води;
- ▶ забезпечення права на прогулянку (доступ до свіжого повітря), наявність належно обладнаного прогулянкового майданчика;
- ▶ забезпечення права на якісне та здорове харчування;
- ▶ функціонування водо-, тепло-, електромереж.

Основні вимоги до умов перебування засуджених висвітлені в НПА України (див. Додаток 5).

Неналежним поводженням можуть бути неналежні умови тримання під вартою. В одній із останніх справ, «Сілі проти України»¹³, ЄСПЛ встановив в сукупності неналежних умов порушення ст. 3 ЄКПЛ у виправних колоніях, які також існують в ВЦ. Зокрема, визнав порушенням в ВК: ка-

¹³ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g46#Text.

мери були переповнені і часто в них проживало четверо засуджених, хоча вони були розраховані на двох осіб. Вбачається, що під час тримання під вартою у виправній колонії він мав у своєму розпорядженні лише 3 кв. м. Вони були обладнані вкрай незручними двоярусними ліжками. У камерах не було штучної або природної вентиляції, тому заявник піддавався пасивному палінню співкамерників. У камері було дуже волого, а стіни були вкриті цвілью. Крім того, у зимовий період було надзвичайно холодно, а у літній — нестерпно спекотно. Туалет відокремлювався від житлової зони лише низькою перегородкою. Він не був обладнаний сантехнічними колінами для запобігання розповсюдженню неприємних запахів, тому в повітрі постійно був сморід. Гігієнічні засоби першої необхідності ув'язненим не видавалися, окрім 200 г мила на місяць, чого було явно недостатньо. Заявник діставав доступ до душової кімнати кожні два тижні. Виправна колонія була заражена щурами. Харчування було недостатнє і несмачне. Свіжих фруктів не надавали.

Зазначені порушення можна виявити шляхом конфіденційного спілкування, огляду приміщень, висновків [ДСанПін 2.2.4-171-10](#) про якість питної води, замірів площі камер (без санвузла), замірів шумів та освітлення спеціальними пристроями або встановленим ПЗ.

У вивченні питання розміщення засуджених, умов їх утримання увага звертається на **додержання встановлених законом санітарних норм житлової площі: для засуджених це 4 квадратні метри на одну особу ([стаття 64 КВК](#))**.

ЄПП та рекомендації КЗК встановлюють інакші мінімальні стандарти з персональної житлової площі в пенітенціарних установах:

- ▶ 6 кв. м житлова площі на камеру для тримання однієї особи + додаткові кв. метри на санітарне обладнання;
- ▶ 4 кв. м житлова площі на одного в'язня на камеру для тримання кількох осіб + повне розподілення санітарного обладнання;
- ▶ не менше ніж 2 метри між стінами камери;
- ▶ не менше ніж 2,5 метра між підлогою та стелею камери.

Отже, камера для утримання одного в'язня має вимірюватися 6 кв. м, з урахуванням простору, що вимагається для санітарної прибудови (зазвичай від 1 до 2 кв. м). Так само, простір, зайнятий санітарною прибудовою, має бути вилучений з обрахування 4 кв. м на одного засудженого в камерах для тримання багатьох осіб. [Правило 18.5 ЄПП](#) проголошує, що ув'язнених зазвичай треба розміщати на ніч в окремих камерах, хіба що їм зручніше розташовуватися разом з іншими ув'язненими.

Бажаний стандарт стосовно загальних камер КЗК визначив шляхом додавання 4 кв. м на кожного індивідуального засудженого до мінімальної житлової площі 6 кв. м жилої площі для загальних камер, наприклад:

- ▶ 2 засуджених: щонайменше 10 кв. м (6 кв. м + 4 кв. м) житлової площі + окрема санітарна прибудови (зазвичай 1–2 кв. м);
- ▶ 3 засуджених: щонайменше 14 кв. м (6 кв. м + 8 кв. м) житлової площі + окрема санітарна прибудови (зазвичай 1–2 кв. м);
- ▶ 4 засуджених: щонайменше 18 кв. м (6 кв. м + 12 кв. м) житлової площі + окрема санітарна прибудови (зазвичай 1–2 кв. м).

У будь-якій камері, де міститься більше ніж один ув'язнений, санітарна частина повинна бути повністю перегороджена.

Стосовно багатомасштабних спільних приміщень, де розміщуються понад 10 та більше ув'язнених чи засуджених, КЗК у своїй 11-й доповіді¹⁴ критикує ідею розміщення в багатомісних приміщеннях, бо умови утримання несприятливі та тісні, без дотримання приватності. КЗК виявляє високий ризик залякування та насильства в таких багатомісних приміщеннях, а також ускладнення контролю з боку персоналу.

Виявлення інших порушень умов тримання щодо обладнання приміщень меблів та інвентарем, забезпеченості відповідним освітленням, температурним режимом, вентиляцією, наявності прогулянкових двориків тощо детально описано в розділі 3.2, «Огляд приміщення».

Забезпечення речовим майном

До речового майна належать усі предмети одягу, взуття, білизна, постільні речі, а також ремонтний матеріал. Забезпечення речовим майном проводиться за нормами, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 20.02.2012, № 280/5 «Про затвердження Порядку забезпечення речовим майном та норм належності речового майна для засуджених, які відбувають покарання в УВП та СІЗО»¹⁵. Зазначені норми визначають кількість та строки носіння (експлуатації) предметів, що їх видають на одну особу:

[Норма належності речового майна для засуджених чоловіків, які відбувають покарання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах;](#)

[Норма належності постільних речей для засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах.](#)

¹⁴ <https://rm.coe.int/16806cc449>.

¹⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0261-12#Text>.

Національне законодавство містить суперечливі положення. Ст. 64 КВК визначає, що засуджених, які тримаються у виправних центрах, забезпечують індивідуальним спальним місцем, інвентарем і постільними речами, а харчові продукти, одяг, взуття, білизну і предмети першої потреби вони придбавають за власні кошти. Тоді коли [Наказом Мін'юсту № 280/5](#) прямо встановлено пунктом 1.1, що всіх засуджених, які відбувають покарання у виправних центрах, забезпечують новими предметами одягу, білизни, взуття та постільними речами відповідно до норм належності. Разом із тим у пункті 2.2 містяться інакші настанови: засуджених, які тримаються у виправних центрах, забезпечують постільними речами, а одяг та взуття вони придбавають за власні кошти. Послуги з ремонту речового майна засуджені до обмеження волі оплачують на загальних підставах.

Речове майно, яким установа забезпечила засудженого та вартість якого повністю відшкодована засудженим, а також придбане в крамниці установи чи отримане в посилках (передачах), — його власне речове майно. Майно установи таврують.

Якщо в засуджених, яких переводять до інших установ або звільняють від відбування покарання, нема необхідного за сезоном одягу та взуття або коштів на придбання, їх забезпечують одягом та взуттям із підмінного фонду безоплатно.

У разі передчасного зносу, псування або втрати постільних речей, одягу та взуття засудженими, нове речове майно відпускають на підставі особистих заяв засуджених та розпорядження керівника установи за кошти, що розміщені на особових рахунках. Якщо нема коштів на особових рахунках, засудженим видають речове майно з підмінного фонду безоплатно.

Перелік предметів першої необхідності, засоби особистої гігієни, інші речі та предмети наведено в Правилах внутрішнього розпорядку УВП¹⁶.

Особливості забезпечення засуджених речовим майном

Із засуджених, які не працюють, вартість одягу, взуття та білизни утримується з коштів, які є на їхніх особових рахунках. Якщо нема в засудженого коштів на особовому рахунку, установа має право пред'явити йому позов через суд.

¹⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18?find=1&text=%D0%B6%D1%96%D0%BD#top>.

Комунально-побутове обслуговування

У місцях позбавлення волі побут забезпечують шляхом систематичного проведення комплексу заходів з обслуговування ув'язнених / засуджених. На підставі Постанови КМУ від 14 лютого 2017 р. № 80 утримання засуджених в установах виконання покарань охоплює надання житлово-комунальних та побутових послуг¹⁷. До житлово-комунальних послуг, що надаються засудженим, належать:

- ▶ комунальні послуги (централізоване постачання холодної води, централізоване постачання гарячої води, водовідведення (з використанням внутрішньобудинкових систем), газо- та електропостачання, централізоване опалення, а також вивезення побутових відходів тощо);
- ▶ послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій (прибирання внутрішньобудинкових приміщень та прибудинкової території, санітарно-технічне обслуговування, обслуговування внутрішньобудинкових мереж, освітлення місць загального користування, поточний ремонт, вивезення побутових відходів тощо).

До побутових послуг, що їх можуть надавати засудженим, належать послуги:

- ▶ з ремонту взуття; з ремонту одягу та побутових текстильних виробів; з ремонту, реставрації та поновлення меблів; з ремонту радіотелевізійної та іншої аудіо- та відеоапаратури; з ремонту електропобутової техніки та інших побутових приладів; з прання, оброблення білизни та інших текстильних виробів; лазень (1 раз за 7 днів з одночасною зміною натільної та постільної білизни); з дрібного ремонту, прасування білизни та одягу; перукарень.

Засуджені на бажання можуть користуватися послугами установ та підприємств комунально-побутового обслуговування за місцем розташування ВЦ. Додаткові послуги з комунально-побутового обслуговування засуджені можуть отримувати також за межами виправного центру.

Засудженим, які не працюють у зв'язку із захворюванням, а також з причин, від них незалежних, і не одержують за цей час заробітної плати або інших доходів, харчування та комунально-побутові послуги надають за встановленими нормами коштом виправного центру.

¹⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-2017-%D0%BF#top>.

Забезпечення санітарно-гігієнічними засобами відбувається за нормами, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 10.02.2012 року № 233/5 «Про норми витрат мила та мийних засобів для осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторів...»¹⁸. Зазначені норми встановлюють витрати на одну особу:

Норма витрат шампуню, мила на туалетні, санітарно-гігієнічні потреби, миття в лазні, засобами особистої гігієни для осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах.

Норма витрат мийних засобів на прання речового майна та постільних речей для осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби.

КЗК рекомендує, щоб засудженим надавали достатню кількість засобів для гігієни. Зокрема, засудженим мають безоплатно видавати ключові предмети гігієни, а також засоби для прибирання їхніх камер. Приймати душ мають двічі на тиждень, а засуджені, хворі на туберкульоз, — щодня.

ЄПП передбачає, що ванних і душових повинно бути достатньо для того, щоб кожен ув'язнений міг користуватися ними за температури, яка відповідає кліматові, по змозі щодня, але не менш ніж два рази на тиждень або частіше, якщо це необхідно для підтримки гігієни. Адміністрація має передбачити необхідні заходи для задоволення санітарних потреб жінок.

Забезпечення права на якісне та здорове харчування

Засуджені отримують на добу триразове гаряче харчування, яке забезпечує нормальну життєдіяльність організму, — наказ Мініюсту 15.06.2021 № 2160/5¹⁹. Засуджених до обмеження волі забезпечують харчуванням за плату.

Засуджені, які тримаються у виправних центрах, харчові продукти харчування, одяг, взуття, білизну і предмети першої потреби придбавають за власні кошти. Комунально-побутові та інші послуги вони оплачують на загальних підставах. Однак з цього правила та законодавчих умов є винятки. Держава в особі виправного центру забезпечує харчуванням та комунально-побутовими послугами, якщо:

- ▶ засуджені не працюють у зв'язку із захворюванням;

¹⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0204-12#Text>.

¹⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0800-21#Text>.

- ▶ засуджені з причин, від них незалежних, не одержують за цей час заробітної плати або інших доходів.

На виправний центр покладається обов'язок забезпечити засуджених роботою, то, якщо нема робочих місць або виробничих потужностей, на засудженого не покладається обов'язок утримувати себе.

Установа повинна зберігати документи від постачальника, що підтверджують якість та безпеку харчових продуктів відповідно до вимог, встановлених санітарними заходами та/або технічними регламентами згідно із [ЗУ «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»](#). Видача продуктів в їдальню на планове забезпечення, а також на покращення харчування проводиться на підставі накладної, яка виписується відповідно до меню-розкладки продуктів та наказу по установі про кількість осіб, які тримаються в установі, згідно з нормами харчування. Продукти харчування, що отримані від підсобного господарства, повинні пройти ветсанекспертизу.

Осіб, яким право на продовольче забезпечення надано вперше, заарховують на харчування наказом начальника установи із зазначенням кількості осіб, які харчуються за кожною нормою окремо. Засуджені, які виявляють бажання харчуватись їжею, отриманою в посылках, передачах чи придбаною в крамниці установи, подають на ім'я начальника установи письмову заяву про зняття їх із котлового забезпечення. Перелік харчових продуктів, предметів першої необхідності, інших речей та предметів, які засуджені можуть отримувати в посылках (передачах) та бандеролях, купувати в крамницях поза межами виправного центру та зберігати при собі наведений в Правилах внутрішнього розпорядку УВП. Заяву розглядає комісія, яку очолює начальник установи та до складу якої входять: заступник начальника установи з інтендантського та комунально-побутового забезпечення, начальник оперативної частини, начальник відділу режиму, нагляду та охорони, заступник начальника установи із соціально-психологічної роботи. За рішенням комісії засудженого знімають із котлового забезпечення та письмово попереджають її про можливі негативні наслідки для здоров'я у разі відмови від гарячого триразового харчування. Повернутися можливо в будь який час за відповідною заявою.

У разі накладення на засудженого, знятого з котлового забезпечення, дисциплінарного стягнення у вигляді поміщення в дисциплінарний ізолятор він повертається на котлове забезпечення на час накладення такого стягнення, про що черговий помічник начальника установи

інформує посадову особу, відповідальну за підготування щоденного наказу по установі про кількість осіб, які тримаються в установі. Засуджених за письмовою заявою, поданою на ім'я начальника установи, тимчасово знімаються із продовольчого забезпечення на час перебування їх на тривалому побаченні. У разі переміщення осіб (у суд, іншу колонію тощо), які забезпечуються харчуванням в установах, їм видають набір сухих продуктів.

Харчування у ВЦ організують: у години, встановлені розпорядком дня, в їдальні, на контрагентських об'єктах — на спеціально обладнаних для цього місцях. Особам, які утримуються в ДІЗО, їжу видають безпосередньо в камери. Проміжок часу між споживанням їжі не повинен перевищувати семи годин (без урахування часу, відведеного для сну).

На дієтичне харчування зараховуються осіб, які страждають хворобами органів травлення. Зарахування на дієтичне харчування проводиться згідно з наказом начальника установи на підставі медичного висновку, довідки про наявність відповідного захворювання кишкового тракту. Зарахування на дієтичне харчування відбувається у разі, якщо засуджений працює на важкій роботі чи на роботі зі шкідливими умовами праці. Їжу готують за окремим меню-розкладкою продуктів, що складають начальник (завідувач) закладу охорони здоров'я та старший інспектор з організації продовольчого забезпечення разом із начальником (керівником) їдальні. Дієтичне харчування передбачає у плануванні часткову заміну одних продуктів іншими згідно з нормами заміни. Норми харчування передбачені Постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 1992 р. N 336 «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах ДКВС»²⁰.

Моніторам необхідно звертати увагу на брак ярликів на тарі, пакованні; наявність розбіжностей, виявлених під час перевірки фактичної маси продовольства з даними облікових залишків; порушення умов та термінів зберігання харчової продукції.

На харчоблоці установи щодня залишаються добові проби кожної страви раціону. Відбирає проби кухар з казана при працівникові з нагляду та безпеки (у разі відсутності медичного працівника) в чистий посуд з кришкою (попередньо помитий та перекип'ячений) до видачі їжі. Добові проби зберігають у холодильнику їдальні за температури від

²⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-92-%D0%BF#Text>.

+4 до +8 °С. Проби страв кожного споживання їжі зберігають протягом доби до закінчення аналогічного споживання їжі наступного дня.

Під час відвідування НПМ варто звернути увагу на органолептичні властивості приготовленої їжі. Окремі показники якості приготовленої їжі оцінюють у такій послідовності: візуально (зовнішній вигляд, колір), запах, консистенція; дегустація (смак, однорідність тощо). Спочатку вивчають страви, що мають слабковиражений запах та смак (круп'яні супи тощо), а потім інші, смак та запах яких виразніший. Слід ознайомитись з наказом про котлове забезпечення, наказом про норми дієт та кількості осіб, котловим ордером, накладними на відпуск продукції зі складу, меню-розкладкою продуктів, бракеражним журналом готової продукції, книгою обліку якості їжі, журналом здоров'я працівників харчоблоку, медичними книжками персоналу харчоблоку, рекомендованим переліком страв на тиждень, добовими пробами, санітарним станом, працездатністю резервних засобів приготування їжі у разі відімкнення електроенергії (газу), миття посуду, порядок роздачі їжі (особливо в ДІЗО).

Явна недостатність харчування ув'язненого може сама по собі порушити питання відповідно до статті 3 ЄКПЛ («Дудченко проти Росії»)²¹. Питання надання повноцінного харчування набуває більшої актуальності під час транспортування ув'язненого до суду («Старокадомський проти Росії»)²². Ненадання дієтичного харчування ув'язненому з огляду на стан його здоров'я не може бути виправдане економічними труднощами органів державної влади («Ебедін Абі проти Туреччини»)²³.

Придбання засудженими предметів першої потреби, а також отримання посилок (передач)

Для засуджених у пенітенціарних установах організовується торгівля продуктами харчування та предметами першої потреби, для чого в кожній установі влаштовують магазин (крамницю).

Засуджені, які тримаються у ВЦ, можуть придбавати товари як у крамниці ВЦ, так і в цивільній мережі роздрібної торгівлі в межах насе-

²¹ <http://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22languageisocode%22:%5B%22UKR%22%5D,%22appno%22:%5B%2237717/05%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22CHAMBER%22%5D%7D>.

²² <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-87886%22%5D%7D>.

²³ <http://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B%22fulltext%22:%5B%22Ebedin%20Abi%20v.%20Turkey%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-181782%22%5D%7D>.

леного пункту розташування установи за умови забезпечення нагляду за їхньою поведінкою.

У разі отримання від засуджених скарг на обмеження прав на користування торговельною мережею бажано ознайомитися з їхніми особовими рахунками у фінансовій частині ВЦ, отриманням грошей готівкою, що може забезпечувати їм потребу з придбання продуктів та предметів повсякденного вжитку. Доцільно під час інтерв'ю опитати засуджених на предмет можливості користування крамницею, який порядок, графік роботи тощо. Окремо слід вивчити асортимент крамниці, доступність цін на товари для засуджених.

Під час вивчення питань, пов'язаних з реалізацією права засуджених на отримання посилок передач, зверніть увагу на: наявність у відповідних приміщеннях інформації для громадян (витягів із законодавства та нормативно-правових актів Державної пенітенціарної служби України) щодо асортименту та дозволеної кількості речей, на які встановлено обмеження; відповідність обладнання та санітарно-гігієнічний стан приміщення для відвідувачів (своєчасність прибирання сміття, наявність письмового приладдя, доступ до питної води та санітарного вузла); наявність контрольних терезів, санітарний стан приміщень та інвентарю, що використовується для перегляду посилок (передач).

2. Право на життя та безпечні умови утримання (ст. 27 Конституції України)

Забезпечення укриттям та евакуація

Постановою КМУ від 07.11.2018 р. № 934 затверджено порядок проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення в разі введення правового режиму воєнного стану²⁴, зокрема засуджених осіб (військовослужбовців), що відбувають такі покарання, як обмеження волі. Рішення про проведення евакуації з місцевостей, наближених до районів, де ведуться бойові дії, до відповідних установ виконання покарань, які розташовані в безпечній місцевості, приймає відповідне військове командування разом з військовими адміністраціями (у разі їх утворення). Організація проведення евакуації покладається на Мін'юст.

На виконання листа Департаменту з питань виконання покарань від 29.11.2022 № 26–13784/ГрВС із засудженими мають бути проведені інструктажі з питань безпеки життєдіяльності під час воєнного часу.

²⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/934-2018-%D0%BF#n8>.

У разі сигналів тривоги та безпосередньої загрози персонал установ виконання покарань повинен вжити заходів щодо зосередження засуджених у безпечному місці (укритті). Укриття повинні бути додатково обладнані засобами відпочинку (місця для сидіння), медикаментами, обігрівом та запасами питної води.

Установами мають бути передбачені захисні споруди цивільного захисту, найпростіші укриття, підвали або інші приміщення, придатні для укриття засуджених та персоналу і безпечного перебування в них. Норми вимог²⁵ щодо утримання та експлуатації захисних споруд цивільного захисту повністю або частково можуть використовуватися для організації утримання та експлуатації захисних споруд формувань ДКВС, за рішенням відповідних центральних органів виконавчої влади (абзац третій пункту 2 розділу 1 вимог).

Для з'ясування наявності порушень виконання вимог з формування та забезпечення укриттів необхідно додатково ознайомитися із рішенням центрального органу виконавчої влади відповідного адміністративного центру, на території якого розміщена установа.

Протипожежна безпека

У житлових та камерних приміщеннях має дотримуватися стан протипожежної безпеки, зокрема вимоги Правил техніки безпеки, а також Правил пожежної безпеки в Україні, затверджених [наказом Міністерства внутрішніх справ України від 30.12.2014 № 1417](#). Не повинна допускатися експлуатація пошкоджених розеток, електрокабелів побутових електроприладів, які втратили ізоляційні здатності, саморобні подовжувачі, що можуть призвести до короткого замикання та пожежі.

Забезпечення права на життя

Смерть особи під час перебування в місті несвободи тісно переплітається із забороною неналежного поведіння, бо строк, умови тривалості життя прямо залежать від усіх сукупних умов місця несвободи, незалежно від причини обставин настання смерті — природних, від насильницьких дій, суїциду.

Сфера застосування [статті 2 ЄКПЛ](#) може бути за різних умов застосована у разі: насильницької смерті чи зникнення особи; розслідуван-

²⁵ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-18?find=1&text=%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B6#w1_1.

ня обставин смерті та зберігання матеріалів такого розслідування; самогубства; зараження смертельною хворобою; надзвичайних ситуацій; планування та проведення операцій із застосуванням сили; лише необхідного застосування сили; застосування зброї та спецзасобів; бойових дій; військових навчань або бойового підготування на території місця несвободи; безпеки праці; безпечності спорудження та експлуатації об'єктів; компенсації у зв'язку зі смертю (зникненням);

Обов'язки установи пенітенціарної системи за [статтею 2 ЄКПЛ](#):

- ▶ негативні — утримуватися від умисного або незаконного позбавлення життя;
- ▶ позитивні — вживати відповідних заходів для захисту життя тих, хто знаходиться під їхнім наглядом.

Для роботи із засудженими НПА визначені відповідальні особи та затверджені порядки з організацією роботи, профілактик тощо. Відповідальні особи — з числа оперативних підрозділів, відділу режиму та охорони, працівники відділу соціально-виховної та психологічної роботи тощо.

Приводом для вжиття заходів щодо убезпечення засуджених, які беруть участь у кримінальному судочинстві, можуть бути: заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича; звернення керівника відповідного державного органу; отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб (наказ Міністерства юстиції України від 25.07.2017 року № 1408/5)²⁶. До них можуть застосовуватися такі заходи як переведення до іншої установи виконання покарань або в інше місце зі спеціальним режимом тримання; окреме тримання. В межах кримінального судочинства, за вмотивованими постановами начальника ВЦ, санкціонованими прокурором, дозволяється тримати особу, взяту під варту, або засудженого в окремій камері ДІЗО до закінчення перевірки, усунення небезпеки, остаточного розв'язання конфлікту або отримання наряду на переведення до іншої ВЦ або установи з дільницею відповідного режиму.

Засудженого, що не учасник кримінального судочинства, за його заявою чи повідомленням з проханням про забезпечення особистої безпеки, за вмотивованою постановою начальника установи, дозволяється тримати в камері ДІЗО до остаточного закінчення перевірки заяви

²⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0550-17#Text>.

чи повідомлення, усунення небезпеки, розв'язання конфлікту або отримання наряду на переведення до іншої установи, але не більше ніж 30 діб.

З метою забезпечення таємниці досудового розслідування, захисту ув'язнених від можливих посягань на їхнє життя, запобігання скоєнню ними нового кримінального правопорушення або за наявності на те медичних підстав за відповідним рішенням особи або органу, що веде кримінальне провадження, за постановою про переведення ув'язненого(ї) до одиночної камери, підписаною начальником ВЦ та санкціонованою прокурором, ув'язнених можна тримати в одиночній камері.

Відповідно до [ст. 10 КВК](#) у разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засудженого, щодо якого згідно із законодавством у зв'язку з його участю в кримінальному судочинстві ухвалено рішення про застосування заходів безпеки, необхідності захисту його від розправи з боку інших засуджених або за заявою засудженого з проханням про забезпечення особистої безпеки, якщо він не допустив порушення режиму, а також у разі необхідності ізоляції засудженого на час підготування необхідних матеріалів на переведення його до іншої ВЦ дозволяється тримати його в одиночній камері на загальних підставах до закінчення перевірки, усунення небезпеки, остаточного розв'язання конфлікту або отримання наряду на переведення, але не більше ніж 30 діб. Підстава для такого тримання — постанова начальника ВЦ про переведення засудженого(ї) до одиночної камери на загальних підставах.

Відповідно перевірка на наявність зловживань з боку адміністрації установи — проведення спілкування з особою, до якої вжито заходів міри безпеки, огляд заяви, вмотивованої постанови належної особи, вмотивований висновок про переведення до іншої установи та матеріали службового розслідування.

Для забезпечення нагляду за поведінкою засуджених адміністрація виправного центру роз'яснює порядок і умови відбування покарання, організовує трудове і побутове влаштування засуджених; забезпечує додержання умов праці засуджених, порядку та умов відбування покарання; веде нагляд і вживає заходів запобігання порушенням порядку відбування покарання; проводить із засудженими соціально-виховну роботу; застосовує встановлені законом заходи заохочення і стягнення; готує засуджених до звільнення. Окрім того, у ВЦ встановлюють відеокамери, про що засудженого мають інформувати під підпис (більше про відеоспостереження в розділі 3.5, «Огляд приміщення»).

ЄПП вказують, що заходи безпеки, яких вживають щодо окремих ув'язнених, повинні бути мінімально необхідними для забезпечення їхнього надійного утримання. Безпека, яка забезпечується фізичними бар'єрами та іншими технічними засобами, має доповнюватися заходами безпеки, що забезпечує аварійний персонал, що спостерігає та знає ув'язнених, які перебувають під його контролем. Мають бути розроблені процедури, які забезпечують безпеку ув'язнених, персоналу пенітенціарної установи та всіх відвідувачів, та які зменшують до мінімуму ризик насильства та інших подій, які становлять загрозу безпеці.

Для запобігання та профілактики самогубств серед засуджених повинен виконуватися наказ Мін'юсту від 27.03.2023 року № 1126/5²⁷, який зобов'язує виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню самогубств серед засуджених (зокрема враховуючи вплив осіб негативної спрямованості, ігри та боргові зобов'язання, що виникли внаслідок ігор під інтерес), а також на отримання й обмін інформацією про суїцидальні наміри оперативним шляхом.

Треба перевірити інформування керівництвом Міністерства юстиції з приводу спроб та самогубства, щоквартальні звіти щодо реалізації комплексу заходів з профілактики та запобігання самогубствам серед засуджених у ВЦ.

Щодо розроблених Порядків з реалізації та оцінки результатів проходження програм диференційованого виховного впливу на засуджених див. Додаток 5.

Поставлення на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку проводиться комісійно на підставі достатніх даних про зміну поведінки засудженого. Готує матеріали на поставлення на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку працівник оперативного підрозділу з урахуванням пропозицій працівників підрозділів соціально-виховної та психологічної роботи та нагляду і безпеки. Таке поставлення має бути достатньо обґрунтованим і залишатися конфіденційною інформацією для інших засуджених.

В основі рішення «Епуре проти Румунії»²⁸ — високий стандарт поводження з уразливими особами, взятими під варту, де ЄСПЛ знов порушив питання про те, що на державу покладається обов'язок належним чином відстежувати акти самоагресії та суїцидальні спроби з боку

²⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0524-23#Text>.

²⁸ <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-210083>.

вразливих ув'язнених: органи влади повинні реалізовувати належну та всебічну терапевтичну стратегію, здатну задовольнити особливі потреби вразливих ув'язнених.

3. Право на охорону здоров'я, медичну допомогу (ст. 49 Конституції України)

У 31-й Загальній доповіді Комітету з запобігання катувань ([CPT/Inf\(2022\) 5](#)) зазначено про переповнення в'язниць, що становить гостру проблему та означає перебування в тісних та антисанітарних умовах, постійну відсутність приватності (навіть коли йдеться про розв'язання таких питань, як користування сантехнічним обладнанням), обмеження можливості користуватися медичною допомогою і створює більший рівень напруженості і, відповідно, більше проявів насильства як у середовищі самих ув'язнених, так і між ув'язненими та персоналом. Комітет уже не один раз робив висновок про негативні явища переповнення в'язниць, що спричинюють нелюдські та такі, що принижують гідність, умови ув'язнення. В 11-й Доповіді ([CPT/Inf\(2001\)](#)) комітет зазначив, що на такий стан впливає світогляд працівників правоохоронних органів (маючи на увазі позицію щодо ненадсилання клопотань про звільнення, або у разі самозвернення надання негативних показів), так і позиція судової влади.

Через те що відсутні медичні частини в ВЦ, то філії ЦОЗ ДКВС не мають повноважень на виправні центри, відповідно, окремих НПМ-відвідувань до виправних центрів із моніторингом медичних частин не передбачено. Отже, під час візиту, моніторіві необхідно пересвідчитися, що засуджені отримують медичну допомогу, належну та якісну медичну допомогу і їм не відмовляють у її наданні представники місцевих медичних закладів охорони здоров'я, а адміністрація ВЦ не перешкоджає.

Усі новоприбулі до виправного центру засуджені тримаються в окремих приміщеннях, де протягом чотирнадцяти діб проходять медичне обстеження для виявлення інфекційних та інших захворювань. Медичне обстеження має провести медичний працівник найближчого локального медичного цивільного закладу. А що засуджені під час відбуття покарання мають право самостійно відвідувати лікаря, то вони мають право укласти декларацію з обраним сімейним лікарем, а лікар чи лікарня не мають права відмовляти. Шляхом опитування необхідно з'ясувати в засуджених чи відомо їм про таке право, чи мали можливість укласти декларацію та що або хто становить перешкоду. Якщо ме-

дична декларація укладена, необхідно з'ясувати в засуджених, чи обслуговує безплатно їх найближча лікарня та сімейний лікар. Зазвичай медичні заклади укладають договір з НСЗУ на безплатне обслуговування населення за [державної програмою медичних гарантій](#). Стягнення грошей на звичайні аналізи, відвідування та консультації лікаря тягнуть за собою відповідальність, як у вигляді штрафу, так і розторгнення договору НСЗУ. Варто з'ясувати, чи дотримуються медична таємниця у вигляді зберігання медичних амбулаторних карток (місце зберігання), чи мають можливість отримувати безплатні медичні препарати або за меншою ціною за державною програмою [«Доступні ліки»](#).

4. Право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України)

Кожному забезпечено право на свободу та особисту недоторканність. Дотримання цього права вимагає, щоб держава позбавляла свободи особу тільки «відповідно до процедури, встановленої законом». А отже у ВЦ мають утримуватися засуджені особи до обмеження волі, вирок щодо яких набув законної чинності. Такі засуджені перебувають у виправному центрі або у виправній колонії, якщо там облаштована відповідна дільниця через рішення про розподіл центральною чи міжрегіональною комісією з питань визначення засудженим до позбавлення волі виду установи виконання покарань, місця відбування покарання особам, засудженим до позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі, обмеження волі, їх направлення і переведення для відбування покарання²⁹.

Строк відбуття покарання вказується в судовому вирокі, проте може бути замінений, змінений на підставі умовно-дострокового звільнення, звільнення подальшого відбуття покарання через хворобу, внаслідок акта амністії, помилування тощо. Коли держава позбавляє свободи фізичну особу на більший строк, аніж це передбачено внутрішнім законодавством, таке обмеження також порушує конвенційне положення.

Відповідно до [ст. 4 КВК України](#), підстава виконання і відбування покарання — вирок суду, який набрав законної сили, інші рішення суду, а також закон України про амністію та акт помилування.

²⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2070-23#Text>.

Виявлення випадків порушення права на свободу та особисту недоторканність. Основні критерії оцінювання порушення такі:

- ▶ діяльність установи на підставі закону (статуту, положення);
- ▶ наявність законних підстав перебування в місці несвободи (рішення комісії з розподілу, вирок суду);
- ▶ законність позбавлення свободи (дотримання судових процедур, процедури засідання комісії);
- ▶ наявність законних підстав перебування осіб у місці несвободи (строки утримання, якщо не у виправному центрі, то у ВК із відповідною дільницею)

Підстави звільнення від відбування покарання такі (ст. 152 КВК):

- ▶ відбуття строку покарання, призначеного вироком суду;
- ▶ закон України про амністію;
- ▶ акт про помилування;
- ▶ скасування вироку суду і закриття кримінального провадження;
- ▶ закінчення строків давності виконання обвинувального вироку;
- ▶ умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;
- ▶ хвороба;
- ▶ інші підстави, передбачені законом.

Засуджених до обмеження волі після відбуття строку покарання, призначеного вироком суду, звільняють на загальних підставах, у першій половині останнього дня строку покарання. Якщо строк покарання закінчується у вихідний або святковий день, засудженого звільняють у передвихідний або передсвятковий день. В обчисленні строків місяцями строк закінчується відповідного числа останнього місяця, а коли цей місяць не має відповідного числа — в останній день цього місяця. Дострокове звільнення від відбування покарання проводиться в день надходження відповідних документів, а якщо документи одержані після закінчення робочого дня — у першій половині наступного дня.

Зловживання становлять обставини, коли не звільняють з місця позбавлення волі у разі отримання судового рішення на електронну пошту установи через офіційну пошту суду, коли відповідним чином завірене судове рішення в канцелярію або оперативну частину установи подав захисник, коли судове рішення наявне в електронному суді та отримане через кабінет Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Заявники у справі ЄСПЛ «Карапась та інші проти України» від 22.10.2020 стверджували, що затримка у звільненні їх з установ виконання покарань, яка тривала від трьох до шести днів після набрання законної сили відповідними рішеннями суду, була незаконна та невинуватана³⁰. У цій справі не лише розглядалась бездіяльність установи, а й затримка надсилання рішення судом.

5. Недопущення проявів сегрегації, стигматизації, дискримінації (стаття 24 Конституції України)

Будь-які форми дискримінації можуть проявлятися у взаємовідносинах між утримуваними, які ґрунтуються на дотриманні неформальних правил поведінки, недотримання яких призводить до «пониження» неформального статусу цих осіб: наявність осіб, відторгнутих загалом; приниження людської гідності через різноманітні ознаки відмінності від більшості (статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження тощо); самоусунення працівників місць несвободи від реалізації профілактичних заходів, спрямованих на недопущення випадків сегрегації, стигматизації та дискримінації; штучне створення атмосфери ворожнечі або несприйняття одне одного між особами в місцях несвободи.

Наявність дискримінації можливо виявити через спілкування із засудженими, персоналом установи, через спостереження та невербальні прояви поведінки до конкретної особи, умови приміщення відбуття покарання та індивідуальне місце відпочинку. Будь-яка відмінність, виключення, обмеження або перевага, що заперечує або зменшує рівне здійснення прав може бути проявом дискримінації.

Неформальна ієрархія серед ув'язнених, або кастова система, як і раніше, залишається ключовим підґрунтям життя ув'язнених, де традиції визначають внутрішній розпорядок, а їхні вимоги мають пріоритет перед офіційними правилами³¹. Багато «недоторканих» під час інтерв'ю повідомили делегації, що належність до їхньої каста означає, що безпечно (тобто без ризику фізичного насильства, здирництва, психологічного тиску тощо) можна перебувати в одній камері або кімнаті гуртожитку лише з ув'язненими тієї ж каста, і що ніде більше їм не

³⁰ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f48#Text.

³¹ [Доповідь КЗК щодо Литви, візит 2021 рік.](#)

«раді». «Недоторканні» говорили, що вони повинні виконувати накази ув'язнених з вищої касты, будь то стосується скоєння нових злочинів, порушення тюремних правил, купівлі наркотиків або інших предметів.

У 2017 році КЗК, після відвідування України, висловив детальну рекомендацію з цього приводу: забезпечення порядку та підтримка безпечного середовища у в'язниці не повинно базуватися на якійсь формі мовчазної згоди між ув'язненими «лідерами», які намагаються встановити владу над іншими в'язнями, та пенітенціарними співробітниками, які зацікавлені у збереженні штучного вигляду порядку в установі. Крім того, Комітет вважає неприйнятним будь-яку часткову відмову від відповідальності за порядок і безпеку, що зазвичай належить персоналові. Це спричиняє небезпеку експлуатації слабших в'язнів іншими в'язнями. Це також суперечить ЄПП, згідно з якими жоден в'язень не повинен використовуватись в установі для роботи, поєданої з будь-якими дисциплінарними повноваженнями.

Щодо дотримання недискримінації у зв'язку з позбавлення волі, у визначенні того, чи заявник зазнав іншого звернення у зв'язку з рішенням про превентивне ув'язнення за ознакою громадянства, у справі «Рангелов проти Німеччини» суд врахував мотиви, зазначені національними судами в ухваленні цього рішення. Встановлено, що заявникові пенітенціарна служба відмовила пройти соціальну терапію, щоб довести, що він більше не загрожує суспільству. Відмова полягала в статусі іноземця та майбутньому висланні. Відмова в забезпеченні заявникові терапевтичних заходів, які зазвичай потрібні для зупинення рішення про превентивне ув'язнення, не була компенсована пропозицією йому іншої терапії або інших заходів, пристосованих до його ситуації. За таких обставин відмінність у поводженні із заявником не мала об'єктивного виправдання³².

6. Права осіб з інвалідністю

Як уже йшлося вище, застосовувати обмеження волі до осіб з інвалідністю першої і другої груп заборонено. Отже особи з інвалідністю III групи можуть відбувати покарання у вигляді обмеження волі.

Наявність індивідуальних планів реабілітації, виконання рекомендацій ЛКК (МСЕК) — прерогатива та обов'язок медичних частин пенітенціарної системи. Проте забезпеченість спеціальними пристосуван-

³² <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-214376>.

нями для осіб з інвалідністю (вадами зору, слуху, маломобільних груп населення) — це відповідальність установи виконання покарання.

[Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні»](#), відповідно до Конституції України, визначає основні засади створення правових, соціально-економічних, організаційних умов для усунення або компенсації наслідків, спричинених стійким порушенням здоров'я, функціонування системи підтримання інвалідами фізичного, психічного, соціального добробуту, сприяння їм у досягненні соціальної та матеріальної незалежності.

План заходів на 2023—2024 роки з реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року³³ одними із виконавців має ДКВС. За цим планом на ДКВС покладені обов'язки зі створення умов щодо утримання осіб з інвалідністю, а саме: забезпечення поручнями, пандусами, спеціальними палатами для утримання ув'язнених з числа осіб з інвалідністю, технічні засоби реабілітації. На установи виконання покарання покладається забезпечення засуджених, з числа осіб з інвалідністю необхідною кількістю технічних та інших засобів реабілітації, згідно з індивідуальними програмами реабілітації, — засобами пересування, спеціальними засобами для орієнтування, спілкування та обміну інформацією, протезними виробами тощо.

7. Право на повагу до приватного та сімейного життя (ст. 28, 32 Конституції України, ст. 8 Європейської конвенції з прав людини)

Сфера застосування — приватне життя; персональні дані про людину; встановлення та підтримання стосунків з іншими людьми; порушення фізичної і моральної (психічної) цілісності людини в разі перевищення порогу рівня мінімальної жорстокості; визначення персональної ідентичності (вибір імені, способу одягатися, сексуальна ідентичність тощо); ім'я, прізвище особи (зміна, написання); зовнішній вигляд людини; вільне розпорядження своїм тілом; вплив довкілля на особу; санітарно-гігієнічні зони; надзвичайний стан; стихійне лихо, техногенна катастрофа тощо; здоров'я людини; збирання медичних даних; складання історії хвороби; конфіденційність медичних даних; примусове медичне обстеження; медичне втручання; тестування медичних пре-

³³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2023-%D1%80#Text>.

паратів; місце для проживання; обшук; особистий огляд особи; огляд особистих речей; приватний простір (захист від шуму, візуальних подразників тощо); збирання, використання інформації про особу; ведення таємного чи відкритого нагляду (стеження); прослуховування телефонних розмов, приміщень тощо; таємність кореспонденції (листування, електронні засоби комунікації тощо); виїмка, вилучення документів; відібрання відбитків пальців; фотографування, відеознімання особи; питання громадянства; вислання, депортація та екстрадиція; сімейне життя; шлюбні відносини; розлучення; фактичні шлюбні відносини; права кожного з подружжя; батьківство; позбавлення батьківських прав; опіка та піклування; усиновлення; право на спілкування з родичами та близькими; національні меншини; сексуальні меншини; транс-сексуали тощо.

Виявлення випадків порушення права на повагу до приватного та сімейного життя. Основні критерії оцінювання порушення такі:

- ▶ роздільне облаштування спальних місць;
- ▶ належне обладнання санітарних вузлів (перегородки, дверцята, відокремлення тощо), душових кабін та приміщень лазні;
- ▶ порядок використання систем відеоспостереження;
- ▶ відправка та вручення кореспонденції, що не потребує перегляду;
- ▶ порядок користування кімнатами короткострокових та тривалих побачень;
- ▶ наявність особистих речей;
- ▶ можливість контактувати із зовнішнім світом, як-от систематично отримувати суспільно важливу інформацію (доступ до ТБ, радіо, мережа інтернету);
- ▶ наявність умов для проведення побачень;
- ▶ можливість користування зареєстрованим індивідуальним мобільним телефоном та таксофоном;
- ▶ можливість користуватися послугами пошти;
- ▶ дотримання адміністрацією встановленого порядку відправки кореспонденції та можливість самостійного відвідування поштового відділення у разі його перебування у межах 5 км. віддаленості від центру;
- ▶ можливість отримання та зберігання передач;
- ▶ взаємодія з громадськими організаціями.

Випадки порушення прав засуджених:

- ▶ Обмеження користуватися телефоном (перевіряє моніторингова група згідно із Журналом реєстрації мобільних телефонів, передбаченим [Правилами внутрішнього розпорядку УВП затверджених наказом Мін'юсту від 28.08.2018 № 2823/5](#)). Телефонні розмови засуджених, які тримаються у виправних центрах, можуть вестися за допомогою мобільних телефонів, які вони мають право зберігати при собі, зареєстрованих у черговій частині установи виконання покарань. Засуджений має право зберігати при собі лише один мобільний телефон та використовувати не більше ніж дві ідентифікаційні телекомунікаційні картки операторів зв'язку (SIM-картки).

Для користування мобільним телефоном засуджений повинен звернутися до начальника виправного центру з письмовою заявою із зазначенням найменування телефона, модифікації, коду міжнародного ідентифікатора мобільного обладнання (IMEI) або серійного номера та телефонних номерів, якими він користується.

Реєстрація мобільних телефонів ведеться в журналі реєстрації мобільних телефонів та телефонних номерів, якими користуються засуджені ([додаток 14](#) Правил), що зберігається в черговій частині виправного центру. Якщо в засудженого виявлено незареєстрований мобільний телефон або SIM-картку, їх вилучають у встановленому цими Правилами порядку, зберігають на складі виправного центру та повертають засудженому після його звільнення.

- ▶ Обмеження користуватись інтернетом — доступ має бути вільним. Якщо нема власного мобільного телефона, планшета, ноутбука, засуджений може користуватися послугами поштового зв'язку (інтернет-послугами на пошті) або використовувати навчальні класи, якщо вони влаштовані УВП та без обмежень можуть використовувати вимоги [Порядку організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 19.10.2017 № 3233/5](#).
- ▶ Ненадання або обмеження адміністрацією установи побачень з рідними, іншими особами, зустрічей з громадськими організаціями, заборона короточасних виїздів за межу центру (перевіряє моніторингова група згідно з вимогами [Інструкції про порядок](#)

надання засудженим короточасних виїздів за межі установ виконання покарань.

- ▶ Цензура кореспонденції заборонена. Засуджені до обмеження волі мають право без обмежень відправляти листи за власний кошт. А що засуджені мають право виходити за межі виправного центру, то мають можливість самостійно користуватися послугами поштового зв'язку та відділень, якщо вони перебувають у радіусі 5 км розташування виправного центру. У разі неможливості користуватися поштою, виправний центр зобов'язаний організувати поштову скриньку, доступ до якої буде лише в поштової служби. У такому разі адміністрація має укласти відповідний договір із поштовим відділенням на обслуговування.
- ▶ Заборона встановлювати телевізор, неробочі радіовузли, застарілий бібліотечний фонд.
- ▶ Не допускається обмеження ваги передач, прийнятих для хворих, що страждають захворюваннями, підтвердженими медичним висновком лікаря. Передачі приймають для ув'язнених загальною вагою не більше ніж 50 кг на місяць. Можна перевірити картку обліку видачі посилок та бандеролей.
- ▶ Обшук проводять лише з використанням нагрудних бодікамер / реєстраторів, відеозапис яких зберігається, та складанням акта (навіть якщо нічого не вилучено). Огляди і обшуки приміщень, де проживають засуджені із сім'ями, проводять лише за рішенням суду.

Інформація про порушення може бути отримана під час інтерв'ю із засудженими, а також зафіксована шляхом спостереження.

КЗК зазначає, що записи з камер відеоспостереження та нагрудних камер повинні зберігатися *щонайменше 30 днів*, а в разі насильницького інциденту або будь-якого випадку, пов'язаного зі звинуваченнями в жорсткому поводженні, записи повинні зберігатися упродовж періоду, достатнього для того, щоб їх можна було використати в потребі як докази³⁴. Невиконання обов'язку з носіння відеореєстратора (якщо нема розумного пояснення з викладом виняткових обставин) має розглядатися як *дисциплінарний проступок*. Це також сприятиме запобі-

³⁴ [Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February 2020.](#)

ганню будь-яким необґрунтованим звинуваченням у жорстокому поводженні з боку персоналу³⁵.

Портативними відеореєстраторами забезпечуються: черговий помічник начальника ВЦ, його заступники; персонал відділу нагляду і безпеки виправного центру, персонал виправного центру який входить до складу оперативної групи та денної зміни; начальник варти з охорони ВЦ тощо.

Портативний відеореєстратор застосовує персонал виправного центру для проведення перевірок наявності засуджених, зокрема тих, які перебувають за межами виправного центру, споживання їжі засудженими в їдальні; виведення засуджених на роботу та повернення з роботи на КПП виправного центру; прийняття прибулих засуджених до виправного центру; проведення особистих обшуків засуджених без роздягання та огляду їхніх речей, оглядів персоналу і громадян, які перебувають на території ВЦ, їхніх речей та одягу, транспортних засобів; застосування до засуджених заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, гамівної сорочки, службових собак та вогнепальної зброї; одержання засудженими посилок (передач) і бандеролей; виявлення ознак скоєння засудженими правопорушень і супроводу засуджених, які їх допустили; загрози нападу засуджених або вчинення інших дій, що загрожують життю та здоров'ю засуджених, персоналу ВЦ або інших осіб, які перебувають на їх території; проведення обміну засуджених зустрічними, плановими автомобільними та екстреними вартами.

КЗК критично ставиться до організації короткострокових побачень засуджених у спеціально обладнаних кабінках через прозору перегородку. У [Доповіді КЗК, після візиту в Україну у 2009 році](#), наявний заклик про перевлаштування приміщення для короткостроковий побачень, щоб надати в'язням можливість отримувати побачення у відкритих умовах. Винятки про закриті умови побачення мають ґрунтуватися на вмотивованих рішеннях з урахуванням попередньої поведінки засудженого. У цій же Доповіді КЗК зазначив, що встановлення плати є перешкодою побаченням великої кількості засуджених та їхніх родичів. Це стосується як короткострокових так і тривалих побачень.

ЄПП визначають, що адміністрація пенітенціарних установ мусить сприяти ув'язненим підтримувати адекватні контакти із зовнішнім світом та надавати їм із цією метою відповідну матеріальну підтримку.

³⁵ [Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December 2021.](#)

Справа «Панченко та інші проти України» від 14.10.2021 стосується поміщення заявників в установи виконання покарань, розташовані далеко від їхніх родин, і неодноразових відмов у задоволенні їхніх заяв про переведення до установ, розташованих ближче³⁶.

Справа «Янков проти Болгарії» від 11.12.2003 — примусове гоління волосся ув'язненого призводить до відчуття неповноцінності, бо його зовнішній вигляд змінюється проти його волі³⁷.

Справа «Біржетіс проти Литви» від 14.09.2016 — вимоги гігієни або безпеки не можуть виправдовувати норми, що передбачають абсолютну заборону ув'язненим відрощувати бороду (незалежно від її довжини, охайності чи будь-яких інших міркувань), якщо ці норми прямо не передбачають ніяких винятків із цієї заборони³⁸.

8. Право на ефективні засоби юридичного захисту (статті 40, 57, 59 Конституції України)

Кожен, чий права та свободи були порушені, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення вчинили особи, які здійснювали свої офіційні повноваження. Склад права на ефективний засіб юридичного захисту визначається правом на подання скарги до державних органів у разі порушення ними прав та свобод, а також розгляд такої скарги по суті. До того ж, наявність засобу юридичного захисту також розуміють як забезпечення можливості на отримання відшкодування у разі заподіяння шкоди у вигляді порушених прав.

Сфера застосування права на ефективні засоби юридичного захисту:

- ▶ право на оскарження;
- ▶ доступність засобу юридичного захисту;
- ▶ право на відновлення порушених прав;
- ▶ право на відшкодування за порушене право;
- ▶ наявність практичної можливості отримати відшкодування.

Вимоги КВК регламентують обов'язок адміністрації під час прибуття до установи засуджених ознайомити їх з порядком і умовами відбукання покарання, з їхніми правами та обов'язками, встановленими законодавством України та Правилами внутрішнього розпорядку. За-

³⁶ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h99#top.

³⁷ <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-4563>.

³⁸ <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-163661>.

суджені проходять інструктаж щодо заходів пожежної безпеки, їх попереджають про відповідальність за порушення встановленого порядку відбування покарання в установі виконання покарань. Інформуються про передбачені законодавством України підстави для застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї, повідомляються про застосування в установі виконання покарань аудіовізуальних, електронних та інших технічних засобів нагляду і контролю. Вимоги КВК, КПК, КК та нормативно-правових актів, що регламентують порядок та умови відбування покарання засудженими, доводять до їхнього відома під розписку за встановленою формою, що додається до особової справи.

Крім цього, на захист своїх прав та інтересів ув'язнені мають право особисто або за допомогою захисника з моменту затримання та весь час відбуття покарання, оскаржувати підстави та обґрунтування рішення, дії та бездіяльність адміністрації ВЦ в суді, отримати в друкованому вигляді роз'яснення положень [статей 28, 29, 55, 56, 59, 62, 63](#) Конституції України, права відмовитися від надання будь-яких пояснень або свідчень до прибуття захисника та інших прав встановлених законом.

Відповідно до законодавства, для захисту своїх прав засуджені мають право звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами до адміністрації органів і установ виконання покарань, їх вищих органів, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, до членів або учасників яких належить Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, суду, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань.

Для одержання правової допомоги засуджені можуть користуватися послугами адвокатів або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Таке право поширюється і на осіб, які перебувають на лікуванні в закладах охорони здоров'я, поміщені в ДІЗО. Для одержання правової допомоги засудженим надається побачення із захисником, кількість і тривалість яких не обмежена. Забезпечується можливість спілкування в приміщенні без суцільного розмежувального захисного скла або ґрат. Засуджені мають право передати кореспонденцію захисникові у кримінальному провадженні безпосередньо під час побачення з ним. Гарантується право на правову допо-

могу, конфіденційні юридичні консультації із захисником (захисниками) в кримінальному провадженні, адвокатом (адвокатами), законним представником (законними представниками), який (які) представляє (представляють) особу під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, адміністративних, цивільних, господарських справ у суді, юристом (юристами), фахівцем (фахівцями) у галузі права, який (які) представляє (представляють) особу в Європейському суді з прав людини, захисником (захисниками), який (які) представляють особу в Міжнародному кримінальному суді. Побачення може відбуватися з 8 до 20 години та воно конфіденційне.

Виявлення випадків порушення права на ефективний спосіб захисту. Основні порушення такі:

- ▶ неможливість отримувати послуги адвокатів для захисту своїх прав;
- ▶ відсутність належної правової інформації в установі (зокрема, контактів та інформації про повноваження центрів безоплатної правової допомоги, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, відповідних органів прокуратури тощо на інформаційних стендах; нормативно-правових актів та пам'яток про права та обов'язки в бібліотеці тощо);
- ▶ непроведення роз'яснювальної роботи правового характеру та правового виховання;
- ▶ непроведення роз'яснювальної роботи про умови та порядок перебування в місці несвободи, пільгові умови для засуджених осіб тощо;
- ▶ неможливість оскарження дій та рішень адміністрації, подання судових оскаржень, заяв та звернень;
- ▶ непроведення розслідувань за зверненнями про порушення прав тощо.

Інформація про порушення може бути отримана під час інтерв'ю із засудженими та огляду території і приміщень ВЦ, вивчення книги реєстрації письмових скарг і обліку особистого прийому адміністрацією засуджених та інших громадян, журналу прийому засуджених з особистих питань, особових справ з долученням розписок про отримання відповідей на скарги, звернення та запити, журналів обліку відвідувань тощо.

9. Право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35 Конституції України)

Право на свободу світогляду та віросповідання стосуються права мати переконання і права його сповідувати:

- а) право мати будь-яке переконання (релігійне чи ні) у своєму серці і не змінювати релігію або переконання. Це право абсолютне і безумовне; держава не може в нього втручатися, наприклад, наказуючи особі, у що вона має вірити, або вживаючи заходів, спрямованих на примусову зміну переконань;
- б) право сповідувати своє вірування самому і приватно, а також практикувати його в громаді / колективі з іншими особами або прилюдно. Це право не абсолютне: бо сповідання особою своїх релігійних переконань може мати наслідки для інших за різних обставин. Друга частина статті 9 ЄКПЛ каже, що будь-яке обмеження сповідувати свою релігію або своє переконання має бути передбачене законом і необхідне у демократичному суспільстві для переслідування однієї чи кількох перелічених у ній законних цілей.

Сфера застосування права в умовах місць несвободи — це свобода думки; свобода совісті; свобода переконання; усі питання щодо релігії та церкви; віросповідання; зміна релігії або переконань; богослужіння; ритуальні та релігійні обряди; релігійне навчання; релігійні організації (релігійні секти, сектантство); тощо.

Адміністрація сприяє реалізації релігійних потреб ув'язнених і засуджених у порядку, визначеному КВК, з урахуванням положень Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Релігійні обряди проводять на прохання засуджених або за ініціативою релігійних організацій в неробочий час. Відправлення релігійних обрядів не повинно порушувати розпорядок дня у виправних центрах, а також утискати права інших осіб, які відбувають покарання. Пропаганда будь-яких релігійних учень серед засуджених ведеться тільки на їхнє бажання та за згодою.

Адміністрація виправного центру має сприяти в запрошенні священнослужителів, брати участь у визначенні місця, часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемонії. Адміністрація не має виявляти свого ставлення до певної релігії чи конфесії. Засуджені мають право на придбання і користування релігійною літературою, іншими предметами і матеріалами релігійного призначення, використання

яких не суперечить інтересам забезпечення відбуття покарання засуджених.

У центрах також може діяти душпастирська опіка засуджених, спрямована на задоволення релігійних потреб засуджених, їхнє духовне виховання. Зустрічі священнослужителів (капеланів) із засудженими конфіденційні та надаються в час, вільний від роботи (навчання) засуджених, без обмеження кількості зустрічей у місці, визначеному адміністрацією установи виконання покарань. Таємниця сповіді недоторкана й охороняється законом. Забороняється оприлюднювати, фіксувати технічними засобами та відтворювати будь-яку інформацію, отриману зі сповіді. Відомості, отримані зі сповіді, не можуть бути предметом досудового розслідування, досудового слідства чи кримінального провадження, використовуватися як доказ. Ніхто в жодному разі не може допитувати священнослужителя, перекладача чи іншу особу з питань, пов'язаних з конфіденційністю сповіді.

Разом із тим засуджені виправного центру мають можливість самостійно відвідувати релігійні храми, якщо вони розташовані в межах 5 км від виправного центру. У разі розташування релігійного храму поза межами розташування виправного центру, засуджені можуть скористатися [Інструкцією про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань](#), бо за сумлінну поведінку і ставлення до праці засудженим до обмеження волі як заохочення може бути наданий дозвіл на виїзд до близьких родичів за межі виправного центру на святкові, неробочі та вихідні дні не більше ніж раз на місяць.

Виявлення випадків порушення права на світогляд та віросповідання. Основні порушення такі:

- ▶ відсутність доступу до богослужіння та релігійних обрядів;
- ▶ відсутність місця, часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемонії;
- ▶ примушування до сповідання релігії;
- ▶ нерівність у правах у проведенні богослужінь, обрядів або церемоній;
- ▶ заборона відвідувати релігійні храми, що перебувають у визначених межах розташування виправного центру.

ЄПП визначає заборону на примус сповідувати ту або іншу релігію або віру, відвідувати релігійні служби та зібрання, брати участь у ре-

лігійних обрядах або погоджуватися на відвідування представниками будь-яких релігій або вірувань. Засуджені забезпечуються харчуванням, зокрема з урахуванням їхньої релігії, культури.

Інформація про порушення може бути отримана під час інтерв'ю із засудженими й огляду території та приміщень ВЦ, вивчення журналів обліку відвідувань тощо.

10. Право на освіту (ст. 53 Конституції України)

Усі засуджені повинні мати доступ до освіти, що, як передбачається, складається з навчальних предметів, професійно-технічної освіти, творчої та культурної діяльності, фізичного виховання і спорту, соціального виховання та доступ до бібліотечних приміщень. Освіта для ув'язнених має бути схожою на освіту, що надається для подібних вікових груп у зовнішньому суспільстві, а спектр можливостей навчання для ув'язнених має бути якомога ширшим. Навчання у в'язниці має бути спрямоване на розвиток особистості загалом, беручи до уваги її соціальний, економічний і культурний контекст. Усі, хто бере участь в керуванні пенітенціарною системою та в'язницями, повинні максимально сприяти та підтримувати освіту. Освіта повинна мати не менший статус, ніж робота в умовах пенітенціарного режиму. Слід докласти всіх зусиль, щоб заохотити ув'язненого брати активну участь у всіх аспектах освіти. Необхідно передбачити програми розвитку, для того щоб вихователі пенітенціарних установ переймали відповідні методи навчання дорослих. Особливу увагу слід приділяти тим ув'язненим, які мають особливі труднощі, й особливо з читанням або письмом. Професійна освіта має бути спрямована на ширший розвиток особистості, а також бути чутливою до тенденцій на ринку праці. Ув'язнені повинні мати прямий доступ до добре укомплектованої бібліотеки принаймні раз на тиждень. Соціальна освіта повинна мати практичні елементи, які дають змогу ув'язненому керувати повсякденним життям у в'язниці з метою сприяння його поверненню в суспільство. Якщо освіта має відбуватися лише у в'язниці, слід залучати зовнішню громаду максимально повно. Необхідно вжити заходів, щоб ув'язнені могли продовжувати навчання після звільнення. Кошти, обладнання та педагогічний персонал, необхідні для здобуття ув'язненими належної освіти, повинні бути доступні³⁹.

³⁹ [Rec. R \(89\) 12 про навчання у в'язниці.](#)

За законодавством засудженим можуть бути дозволені короткочасні виїзди за межі виправного центру для складання іспитів у навчальному закладі.

Виявлення випадків порушення права на освіту. Основні порушення такі:

- ▶ бракує обладнання та не обладнано приміщення для організації навчального процесу;
- ▶ не забезпечено роботу класів вирівнювання знань;
- ▶ відсутність умов для навчання (зокрема дистанційно) у школі / ліцеї, професійно-технічному навчальному закладі, ВНЗі, тощо;
- ▶ відсутність можливості в зовнішньому незалежному оцінюванні, складанні Національного мультипредметного тесту тощо.

Засуджені на бажання можуть сплачувати за своє заочне (дистанційне) навчання. Повна загальна середня освіта безплатна.

Інформація про порушення може бути отримана під час інтерв'ю із засудженими та огляду території і приміщень ВЦ, вивчення бібліотечного фонду на актуальність та наявність підручників, роботи інтернет-класів, укладення договору з навчальними закладами, журналами обліку відвідувань тощо.

12. Право на працю та захист від експлуатації (ст. 43 Конституції України)

До сфери застосування права на працю в місці несвободи належить: праця засуджених до обмеження волі; праця осіб з інвалідністю III групи; фізичне рабство; психологічне рабство; виконання обов'язків, не пов'язаних з трудовими відносинами; оплата праці; примусова чи обов'язкова праця.

Умови роботи, її тривалість, умови оплати праці засуджених визначені в Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі⁴⁰.

Засуджених до обмеження волі залучають до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, зазвичай на виробництві виправних центрів, а також на договірній основі на підприємствах, в установах чи організаціях усіх форм власності за умови забезпечення належного нагляду за їхньою поведінкою.

⁴⁰ [Наказ Мініюсту від 07.03.2013 № 396/5.](#)

Забороняється використовувати працю засуджених:

- ▶ на всіх роботах і посадах у міжрегіональних управліннях, адміністративних будівлях, у яких розміщується персонал з охорони установ виконання покарань, у розплідниках службових собак;
- ▶ у приміщеннях, де розміщені зброя, спеціальні засоби, система сигналізації для запобігання втечам, система контролю доступу, службова документація;
- ▶ на роботах, пов'язаних з устаткуванням для розмноження документів, радіотелеграфною та телефонною технікою (за винятком лінійних monterів при представниках адміністрації установи виконання покарань);
- ▶ на посадах продавців, бухгалтерів-операціоністів, касирів, завідувачів продовольчих та речових складів, комірників;
- ▶ на роботах, пов'язаних з обліком, зберіганням та видачею медикаментів, а також вибухових та отруйних речовин;
- ▶ як зубопротезистів, водіїв легкових та оперативних автомобілів і мотоциклістів;
- ▶ на посадах з підпорядкуванням їм вільнонайманих працівників;
- ▶ на роботах, пов'язаних з обслуговуванням та ремонтом технічних засобів охорони і нагляду, обробкою контрольної-слідової смуги;
- ▶ на роботах, пов'язаних з наданням медичної допомоги.

Адміністрація установ виконання покарань може залучати засуджених до робіт з благоустрою установ виконання покарань і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення установ виконання покарань продовольством.

Засуджені до обмеження волі, залучені до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Засуджені мають право на загальних підставах на призначення та отримання пенсії за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених законодавством про пенсійне забезпечення.

Виявлення випадків порушення права на працю. Основні порушення такі:

- ▶ незабезпечення організації з дотримання правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії, встановлених законодавством про працю;

- ▶ неврегульованість реалізації права на працю на умовах трудових (цивільно-правових) договорів;
- ▶ невідповідність тривалості робочого часу та розмірів оплати праці до вимог законодавства про працю;
- ▶ невідповідність до норм щодо охорони праці;
- ▶ примусова праця;
- ▶ виявлення випадків виконання засудженими робіт, заборонених законодавством.

КЗК закликає активізувати зусилля з розвитку програм зайнятості для засуджених, особливо це стосується праці та професійної діяльності⁴¹.

Інформація про порушення може бути отримана під час інтерв'ю із засудженими та огляду території і приміщень ВЦ, виробничих майстерень, цехів, виїхати на контрагентський об'єкт (за межами виправного центру найбільша ймовірність порушень охорони праці), треба ознайомитися з умовами праці; вивчити стан дотримання правил техніки безпеки, попереджувальних табличок та інструкцій біля обладнання, що може травмувати робітника, проведення та періодичність ознайомлення засуджених з правилами техніки безпеки; візуально ознайомитись зі станом дотриманням правил пожежної безпеки (наявність пожежних куточків, станом електромереж), дотриманням умов зберігання горючих матеріалів та речовин, станом обладнання та приміщень; вивчити стан обліку робочого часу та виготовленої продукції (наявність куточків зі змінними завданнями, інформацією про розцінки за одиницю виготовленої продукції або відпрацьований час, відомостями щодо нарахованої заробітної плати) тощо; вивчити дотримання вимог трудового законодавства щодо восьмигодинного робочого часу (виявлення випадків понаднормової роботи (у дві, три зміни); виявлення випадків виконання засудженими робіт, заборонених законодавством). Оглянути таблиці обліку робочого часу працівників з числа засуджених, журнали обліку засуджених, якщо працюють на виробництві ВЦ, наряди виконаних робіт засудженими, журнали реєстрації трудових договорів та договорів цивільно-правового характеру, укладених між засудженими та виправним центром, журнал обліку погоджених проєктів договорів між засудженими та фізичними особами — підприємцями або юридичними особами.

⁴¹ 26-а Загальна Доповідь КЗК (CPT/Ihf(2017)).

13. Право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (ст. 41 Конституції України)

Сфера застосування права в місцях несвободи — усе «власне» майно особи; нерухомість, земельна ділянка та будинок інша нерухомість; спадкування; прибутки, що випливають з власності; рухоме майно або речі особи, що є в помешканні (в місці перебування особи); банківські внески; частка у пенсійному фонді; кошти / присуджені суми, належні до виплати на підставі остаточного і обов'язкового до виконання рішення; кошти, належні заявникам на підставі судових рішень, які є остаточні та підлягають виконанню; «активи», які можуть виникнути, зокрема, на підставі позову про відшкодування шкоди, який виникає з її заподіянням; «правомірні очікування» / «законні сподівання» вчиняти певні дії відповідно до виданого державними органами дозволу; майнові права; дохід (будь який, зокрема оплата праці у ВЦ).

Облік особистих грошей, цінностей і речей⁴²

Усі особисті гроші можуть тимчасово зберігатися на депозитному рахунку, відкритому на ім'я установи в органі Державної казначейської служби України.

Гроші, цінності, будь-які вироби з дорогоцінних металів та музичні інструменти можуть тримати засуджені, які відбувають покарання у ВЦ. Засуджені мають право носити цивільний одяг, мати при собі портативні персональні комп'ютери та аксесуари до них, гроші, мобільні телефони та аксесуари до них, цінні речі, користуватися грішми без обмежень, отримувати посилки (передачі) і бандеролі та тримати свої речі при собі.

До засуджених, які відбувають покарання у ВЦ, обмеження щодо отримання в посилках (передачах), придбання та зберігання продуктів харчування, не застосовуються.

Відрахування із заробітку засуджених

Відповідно до п. 2.6 [Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі](#), затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 07.07.2013 No 396/5, засуджені продукти харчування, одяг, взуття, білизну і предмети першої потре-

⁴² [Наказ Мін'Юсту від 28.08.2013 № 1782/5](#) в редакції, що розпочинає діяти від 28.03.2024.

би придбавають за власні кошти. Комунально-побутові та інші послуги оплачують засуджені на загальних підставах.

Засудженим незалежно від усіх відрахувань належить виплачувати не менш як 75 % загальної суми заробітку, а засудженим, які мають заборгованість за виконавчими документами, — не менш як 50 % загальної суми заробітку.

Відрахування такі: на податок з доходів фізичних осіб; податкові внески, аліменти; за виконавчими листами на користь громадян; за виконавчими листами на користь юридичних осіб; відшкодування матеріальних збитків, заподіяних засудженими державі під час відбування покарання.

Із засуджених, які тримаються в ДІЗО, стягується повна вартість харчування, наданого їм за встановленими законодавством нормами. Засудженим, які не працюють у зв'язку із захворюванням, а також з причин, від них незалежних, і не одержують за цей час заробітної плати або інших доходів, харчування та комунально-побутові послуги надають за встановленими законодавством нормами коштом виправного центру.

Виявлення випадків порушення права на володіння, користування і розпорядження майном. Основні порушення такі:

- ▶ неможливість отримувати та вільно розпоряджатися власними коштами (соціальною допомогою);
- ▶ неможливість отримувати та використовувати кошти на рахунках;
- ▶ неможливість отримати та вільно розпоряджатися власною заробітною платою;
- ▶ неможливість використовувати мобільний телефон, портативні пристрої тощо, якщо нема порушень.

Інформація про порушення може бути отримана під час інтерв'ю із засудженими, огляду території ВЦ, ознайомлення із реєстром на перерахування (повернення) грошей за поштовими (телеграфними) переказами, особовим рахунком з обліку особистих грошей, оборотною відомістю, актом про приймання грошей, особистих цінностей та речей на зберігання, вкладкою до особового рахунку з обліку особистих грошей, книгою обліку особистих цінностей, особовим рахунком, чеками на придбання товарів та отримання послуг. Треба отримати фінансову довідку.

14. Система заохочень та дисциплінарних стягнень (ст. 28 Конституції України)

Під час моніторингового візиту обов'язково необхідно відвідати ДІЗО, навіть якщо там відсутні засуджені, адже саме в дисциплінарних приміщеннях спостерігається найбільша кількість порушень.

КЗК неодноразово заявляв, що неприпустимо використовувати службових собак у місцях позбавлення волі⁴³. Жодне дисциплінарне стягнення, застосоване до ув'язненого, не може мати наслідком продовження строку тримання під вартою або перешкоджати підготуванню його або її захисту.

До засуджених, які порушують трудову дисципліну і встановлений порядок відбування покарання, адміністрація ВЦ може застосовувати такі заходи стягнення: попередження; догану; сувору догану; заборону проживати поза гуртожитком строком до трьох місяців; заборону виходу за межі ВЦ у вільний від роботи час на строк до трьох місяців (крім одержання медичної допомоги; придбання продуктів харчування і предметів першої потреби; відвідування лазні, пральні або перукарні; одержання поштових відправлень; відвідування установ і організацій, навчальних закладів); поміщення в ДІЗО строком до десяти діб.

Виявлення випадків порушення процедури заохочень та дисциплінарних стягнень. Основні порушення такі:

- ▶ необізнаність осіб із системою заохочень та дисциплінарних стягнень;
- ▶ відсутність програм та не проведення персоналом заходів виховного характеру;
- ▶ необґрунтоване притягнення до дисциплінарної відповідальності;
- ▶ необґрунтоване притягнення до суворої дисциплінарної відповідальності;
- ▶ недотримання порядку та умов тримання засуджених у ДІЗО;
- ▶ невмотивоване переведення осіб до іншої установи;
- ▶ відсутність співвідношення заохочень та покарань;
- ▶ застосування не передбачених законодавством методів та заходів покарання.

Під час бесід з персоналом та керівництвом установи варто ознайомитись і проаналізувати звітні дані про злочинність та дисциплінарну практику. Інформацію про порушення можна отримати, переглянувши:

⁴³ [CPT/Inf\(2016\)10-part. Положення про довічно засуджених.](#)

книгу обліку інформації про події в установі; книгу обліку дисциплінарних стягнень та заохочень; книгу реєстрації порушень режиму утримання засуджених, що ведеться у кожній установі; журнал обліку застосування спецзасобів. В особових справах, якщо стягнення відбуло, можна ознайомитися з відповідними документами (постановами, рапортами посадових осіб, поясненнями тощо), що слугує підставою для поміщення порушників режиму до відповідних камерних приміщень. Якщо відбуття стягнення триває, матеріали наявні при ДІЗО. Треба оглянути журнал обліку відвідувань ДІЗО адміністрацією установи виконання покарань (психологом раз на тиждень, медичним працівником щоденно).

Особливу увагу слід звернути на підстави поміщення правопорушників до ДІЗО. У призначенні заходів стягнення враховуються причини, обставини і мотиви скоєння порушення, поведінка засудженого до вчинення проступку, кількість і характер раніше накладених стягнень, а також пояснення засудженого щодо суті проступку. Важливо звернути увагу чи уповноважена особа застосувала стягнення.

За кілька проступків, вчинених одночасно, накладається одне стягнення. Вивчаючи ці матеріали (а також особові справи) потрібно звернути увагу, як ретельно і повно проведено перевірки за кожним фактом порушення режиму, чи немає випадків необґрунтованого застосування стягнень (дотримання строків їх накладення, повідомлення про це покараних, своєчасність виконання стягнень та відповідність стягнення до характеру порушення, ступеня вини та особи порушника, можливість оскаржувати самостійно та користуватися послугами захисника).

Якщо поміщення до ДІЗО необґрунтоване, або порушник за станом здоров'я не може в ньому перебувати, або приміщення ізоляції за своїми умовами непридатне для утримання ув'язнених (холодне, сире тощо), або нема щоденного медичного огляду, вживають заходів щодо інформування прокурора та негайного звільнення засудженого для подальшого відбуття покарання.

ЄПП зазначає, що адміністрація пенітенціарної установи повинна вдаватися до механізмів відновлювального правосуддя та медіації для врегулювання суперечок із засудженими або між ними. Дисциплінарним порушенням можна вважати тільки поведінку, яка може загрожувати внутрішньому розпорядкові, режимові або безпеці. Засуджені, яких звинувачують у дисциплінарних порушеннях, повинні:

- а) негайно та докладно бути поінформовані зрозумілою їм мовою про характер обвинувачень проти них;

- b) мати достатній час та адекватні умови для підготування свого захисту;
- c) мати можливість захищати себе особисто або із залученням правової допомоги, якщо це потрібно в інтересах правосуддя;
- d) мати можливість вимагати присутності свідків і заслуховувати їх або вимагати їхнього заслуховування від свого імені; та
- e) мати безплатну допомогу перекладача, якщо вони не розуміють мову, якою ведеться слухання, або не можуть нею спілкуватися.

Суворість будь-якого стягнення має бути пропорційна порушенню. Колективні стягнення та тілесні покарання, а також покарання поміщенням до приміщень без вікон і всі інші види негуманного або принизливого покарання мають бути заборонені. Покарання не повинне передбачати повну заборону контактів з родиною. Одиночне ув'язнення може застосовуватися як покарання тільки у виняткових випадках і на конкретно визначений термін, який мусить бути якомога коротшим. Засоби обмеження свободи руху ніколи не повинні застосовуватися для покарання.

Ув'язненого не повинні карати двічі за скоєння того самого діяння або вчинку. Не можна після правомірно накладеного та відбутого дисциплінарного стягнення з часом карати вдруге, притягуючи до кримінальної відповідальності.

Право на доступ до адвоката повинно надаватися кожному затриманому незалежно від дрібності правопорушення, у скоєнні якого його підозрюють⁴⁴.

Доповідь КЗК, після візиту в Україну в 2017 році, визначає чинну і станом на 2024 рік проблематику: не організована участь безоплатної правової допомоги в процедурі розгляду дисциплінарних стягнень; продовжується практика, коли від лікаря вимагають засвідчувати про можливість піддавати засудженого дисциплінарному покаранню; членушкодження досі розглядають як дисциплінарне правопорушення.

У справі «Станіслав Луценко проти України (№ 2)»⁴⁵ від 18.12.2022 суд встановив, що не було законних підстав для накладення дисциплінарних стягнень, які призвели до встановлення суворішого режиму ув'язнення та неодноразових переведень між колоніями.

⁴⁴ Доступ до адвоката як засіб запобігання неналежному поведженню. 21-а Загальна доповідь, СРТ/Inf(2011)28-part1.

⁴⁵ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h60#Text.

3.4. Особливості проведення інтерв'ю із засудженими

Починати спілкування необхідно із представленням та вказання мети відвідування, розкриттям повноважень. Спершу необхідно запитати в засудженого, чи бажає він спілкуватись і відповідати на запитання, наголосити на конфіденційності розмови. Запитати, чи зручно співрозмовникові говорити, чи немає перешкод або загрози протидії адміністрації, а також чи бажає він спілкуватися наодинці чи при інших в'язнях.

Після отримання згоди необхідно з'ясувати зручну мову спілкування. Зазвичай спілкування моніторів проводиться українською мовою. У разі якщо особа — іноземець, до розмови може залучатися перекладач або за згодою засудженого особа, яка вільно володіє мовами, доступними для спілкування. Не рекомендується залучати до послуг перекладача осіб, які працюють в установі виконання покарань. З особами, які користуються мовою жестів, можна використовувати спілкування шляхом обміну записками. Можливо використовувати програмне забезпечення, в обладнанні, що використовує монітор, зокрема гугол-перекладач.

До співрозмовника необхідно звертатись на «ви», на ім'я та по батькові, або «пан / пані» з додаванням імені особи засудженого. Під час спілкування необхідно уникати слів та словосполучень, що визначає їхній процесуальний статус: «засуджений», а також жаргонів, що пов'язані із кримінальною субкультурою тощо.

Монітор зобов'язаний попередити співрозмовника, що він не несе відповідальність за повідомлення про скоєння злочину чи іншого правопорушення, як безпосередньо стосовно нього, так і щодо інших осіб.

Абсолютно забороняється запитувати засудженого про скоєний ним злочин, про потерпілу особу та співучасників злочину. Пам'ятати про дотримання принципу недискримінації та не з'ясувати (без реальної необхідності реагування на порушення прав людини) соціальний стан, національність, віросповідання, а також не запитувати інформацію, що має конфіденційний характер (сексуальні уподобання та орієнтацію) та щодо близьких родичів (матері, батька, дружини/чоловіка, дітей), а також інформацію, яка не стосується порушених ув'язненим питань дотримання прав та свобод.

Під час спілкування необхідно уникати обговорення з співрозмовником ходу попереднього дізнання, досудового слідства або судового

розгляду, не давати оцінку процесуальним діям та судовому рішенню. Разом із тим необхідно роз'яснити кримінально-процесуальні права та можливості оскарження.

У разі, якщо засуджений перебуває в збудженому (агресивному) стані, висловлює образи та погрози в бік адміністрації, необхідно запропонувати йому заспокоїтись, а вже потім розпочинати чи продовжувати спілкування. У разі продовження таких дій співрозмовником, необхідно роз'яснити неможливість реагування без з'ясування причин такої поведінки та попередити, що, у разі продовження поведінки, монітор може припинити таке спілкування.

Якщо засуджений перебуває в приміщенні ДІЗО необхідно на початку бесіди (інтерв'ю) встановити причину його поміщення до дисциплінарного ізолятора шляхом вивчення матеріалів справи про накладення стягнення.

Під час отримання інформації про порушення прав і свобод засуджених, моніторові необхідно зафіксувати час, місце та обставини скоєння порушення, норму права, яку було порушено, коло осіб, причетних до цього, а також можливі докази (наявність свідків та очевидців, документів тощо).

Не підлягає фіксації інформація у вигляді припущень чи здогадок особи, з якою спілкується монітор, а також інформація, отримана з неперевірених джерел (чуток, пліток) тощо. Якщо інформація отримана не з прямих джерел — монітор фіксує спосіб, яким вона була отримана.

Якщо спілкування ведеться одночасно з декількома засудженими, монітор дає можливість висловитися кожному з співрозмовників по черзі.

Не допускається форма психологічного чи будь-якого іншого тиску чи приниження осіб, що тримаються в установі з метою отримання необхідної для монітора інформації.

Необхідно попереджати засуджених, що інформація, про яку вони повідомляють монітора, буде перевірятися шляхом витребування в адміністрації установи необхідних для цього документів, а також шляхом вивчення особових справ, матеріалів про накладення стягнення та інших документів.

Якщо порушення прав засудженого відбулося в іншому місці, необхідно з'ясувати місце та обставини, за яких воно трапилося.

Під час спілкування із засудженими моніторові забороняється висловлювати своє упереджене ставлення до окремих засуджених чи представників адміністрації установи, повідомляти їх про результати

попередніх перевірок, що потягли за собою звільнення та притягнення до дисциплінарної відповідальності посадових осіб установи тощо.

Не допускається проведення бесід із засудженими під час визначеного розпорядком дня установи часу, відведеного для безперервного сну. Також не рекомендується проводити спілкування (інтерв'ю) під час споживання їжі, миття в лазні тощо, що може порушити їхні права. Щодо здобувачів освіти — під час навчального процесу.

Забороняється давати обіцянки приватного характеру, які виходять за межі мандата та порушують норми закону.

3.5. Огляд приміщень

Під час проведення відвідування використовується «Орієнтовний маршрут відвідування», що становить схему руху моніторингової групи під час НПМ до ВЦ (Додаток 2).

Огляд приміщень та території ВЦ охоплює:

- ▶ контрольно-пропускний пункт (КПП); окреме приміщення для проходження медичного обстеження; чергову частину установи; ДІЗО та прогулянкові дворики; гуртожитки; харчоблок та їдальню; лазне-пральний комплекс (лазню); кімнати для навчання, бібліотечний фонд, інтернет- кімнати та таксофони, кімнату психоемоційного розвантаження; кімнати сповідання релігій та зустрічі з представниками різних конфесій; кімнати побачень; промислову зону, виробничі майстерні, цехи, підсобне господарство; кімнати прийому громадян, передач, крамницю тощо.

У ВЦ можуть триматись особи з інвалідністю III групи, тому адміністрація цих установ має створювати умови для задоволення особливих потреб таких засуджених. У разі необхідності будівлі та приміщення установ виконання покарань обладнують відповідними конструкційними елементами (поручнями, пандусами, сходовими підйомами тощо)⁴⁶.

В установі виконання покарань по приміщеннях, як-от чергові частини, КПП тощо, застосовуються технічні засоби нагляду і контролю. [Нагляд за засудженими](#) — система заходів, спрямованих на забезпечення відбування та виконання кримінальних покарань у вигляді обмеження волі шляхом цілодобового і постійного контролю за поведін-

⁴⁶ Розділ XXII. Матеріально-побутове забезпечення [Наказ Мін'Юсту від 28.08.2018 № 2823/5](#).

кою засуджених у місцях їхнього проживання та праці, запобігання та припинення з їхнього боку протиправних дій, забезпечення вимог ізоляції засуджених та безпеки персоналу установ виконання покарань. Для забезпечення нагляду за поведінкою засуджених у локальних секторах, прогулянкових двориках, у місцях їхньої праці, їдальнях, клубах адміністрація установ виконання покарань встановлює відеокамери, про що засудженого інформують під підпис.

Кут огляду відеокамер, встановлених у жилих приміщеннях та камерах, не має охоплювати санітарні вузли. [Забороняється використання](#) відеокамер та портативних відеореєстраторів у лазнях, роздягальнях, душових і туалетних кімнатах, приміщеннях (камерах), у яких проводять медичні обстеження (огляди) засуджених, особистий обшук з роздяганням та у кімнатах проведення тривалих побачень.

ВЦ забезпечують меблями, інвентарем і предметами господарського призначення відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 27 липня 2012 року № 1118/5 «Про затвердження Порядку забезпечення, обліку та експлуатації меблів, інвентарю і предметів господарчого призначення та норм їх забезпечення і експлуатації в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України»⁴⁷

[Норма забезпечення меблями, інвентарем і предметами господарчого призначення виправного центру.](#)

КЗК рекомендує перетворювати багатомісні приміщення на мало-місні. У ДІЗО ліжко металеве відкидне опускається лише на час сну.

Кожну кімнату (житлове приміщення) обладнують робочим (денним) та черговим (нічним) освітленням, а також електричними розетками для підімкнення електроприладів. Керування освітленням проводиться в коридорах біля входних дверей до кімнат. У нічний час доби (з 22:00 до 06:00) персонал чергової зміни під час огляду житлових приміщень з метою запобігання вчиненню ув'язненим або засудженим суїциду, заподіяння членушкодження або підготуванню до вчинення втечі з-під варти, вмикає чергове (нічне) освітлення. Рівень освітлення не повинен заважати відпочинкові та снові ув'язнених і засуджених.

В установах створюють необхідні житлово-побутові умови. У холодну пору року температура в жилих приміщеннях всіх УВП має підтримуватись на рівні не нижче + 18 °С.

⁴⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1274-12#Text>.

У кожному ВЦ організують розпорядок дня, розроблений відповідно до типового розпорядку дня засуджених, що затверджує наказом начальник ВЦ і який доводять до відома засуджених, а також персоналу ВЦ. Розпорядок дня, виготовлений друкарським способом, вивішують у всіх кімнатах гуртожитку (житлових приміщеннях), виробничих майстернях та інших приміщеннях, де перебувають засуджені.

Прогулянкові дворики

Для засуджених, які тримаються в ДІЗО ВЦ, у прогулянкових двориках встановлюють перекладину і бруси, лавку, яка надійно кріпиться до підлоги, а також, при можливості розміщення — стіл для гри в настільний теніс, велотренажер, кардіотренажер, силовий тренажер.

Для решти засуджених облаштовують спортивні майданчики. Прогулянкові дворики необхідно обладнувати так, щоб нічого не перешкоджало природному освітленню, а також козирком для захисту від атмосферних опадів.

У [Доповіді КЗК після візиту в Україну у 2017 році](#) зазначено про недостатні розміри прогулянкових двориків для нормального виконання фізичних вправ. Дворики не повинні розміщуватися на верхніх поверхах або даху в'язниць.

Адміністрація установи повинна створити належні умови проведення прогулянки:

- ▶ фактурне покриття «під шубу» має бути замінене на гладку цементну суміш;
- ▶ прогулянкові двори повинні бути обладнані дашком від атмосферних опадів (1/3 площі двору), водостоком, лавками для сидіння;
- ▶ можливість (інвентар) для того, щоб не менше ніж годину щодня займатися фізичними вправами просто неба;
- ▶ у будь-якому разі, внутрішній режим мусить надавати всім ув'язненим можливість проводити в день стільки часу за межами своїх кімнат, скільки необхідно для нормальної людської та соціальної взаємодії ([пункт 25.2 Європейських пенітенціарних правил](#)).

Кімнати для проведення короткострокових побачень у відкритих умовах

У кімнаті встановлюються окремі столи та стільці для ув'язнених, родичів та інших осіб. Столи та стільці прикріплюються наглухо до підлог

ги. Стіл для молодшого інспектора чергової зміни розташовується на виході з кімнати. Якщо нема стола для молодшого інспектора чергової зміни контроль за проведенням побачень ведеться за допомогою камер відеоспостереження.

Кімнати для проведення тривалих побачень

До складу кімнати тривалих побачень входять житлові кімнати, кухня, умивальник, вбиральня, душова, комора для зберігання постільних речей та посуду, дитяча ігрова кімната, хол (кімната) для відпочинку, які мають відповідати будівельним нормам і правилам. На всьому інвентарному майні, що перебуває в користуванні, проставляють тавро з назвою установи та датою початку експлуатації. Прання та зберігання постільної білизни проводиться окремо. Планування, оздоблення та декоративне оформлення кімнат тривалих побачень мають відповідати естетичним вимогам.

Приміщення для праці (виробничі майстерні)

Майстерня — структурний підрозділ ВЦ. Джерело утримання майстерні — кошти спеціального фонду державного бюджету. Рішення про створення майстерні затверджується наказом Департаменту з питань виконання кримінальних покарань за поданням міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції. Майстерню створюють з метою:

- ▶ забезпечення реалізації права засуджених на працю;
- ▶ збереження трудових навичок засуджених.

Їдальня

У їдальнях забезпечується належний санітарно-гігієнічний стан приміщень. Залежно від призначення приміщення їдальні розподіляються на виробничі, допоміжні, побутові, технічні і зали для споживання їжі (обідні зали). Опалення приміщень їдальні в опалювальний період повинно бути регульованим і безперервним протягом доби. Приміщення їдальні повинні забезпечувати послідовність технологічного процесу обробки продуктів та приготування їжі й недопущення зустрічного руху персоналу їдальні й осіб, які харчуються.

Виробничі приміщення повинні бути взаємопов'язані, що забезпечує правильну організацію роботи і скорочує шляхи проходження продуктів за обробки. Не допускаються зустрічні потоки сирих та варених

продуктів, брудного і чистого посуду, готової їжі та брудного посуду. Розміщення технологічного і холодильного устаткування проводиться таким чином, щоб забезпечувалася послідовність руху продуктів за їх обробки. У кожному виробничому цеху повинні бути встановлені умивальники з підведеною до них гарячою та холодною водою.

Під час монтування технологічного устаткування в приміщеннях їдальні враховуються вимоги щодо охорони праці.

Зал для споживання їжі (обідній зал) повинен мати площу з розрахунку не менше ніж 0,9 м² на одне посадкове місце. У слідчих ізоляторах та установах виконання покарань із камерним режимом тримання обідні зали обладнуються лише для засуджених, залишених для виконання роботи з господарського обслуговування. Зал для споживання їжі обладнується лінією роздачі їжі (самообслуговування), яка відокремлюється декоративними перилами від основної площі обіднього залу і забезпечує прохід осіб, які харчуються, у колону по одному від входу зали до вікон роздачі їжі.

ЄПП в аспекті приміщень регламентує, що розміщення ув'язнених, і зокрема, надання місць для сну, повинне проводитися з повагою до людської гідності та, по змозі, із забезпеченням можливості усамітнення, а також відповідно до санітарно-гігієнічних вимог з урахуванням кліматичних умов, зокрема площі, кубатури приміщення, освітлення, опалення та вентиляції. У всіх будівлях, де ув'язнені повинні мешкати, працювати або збиратися:

- ▶ вікна мусять бути достатньо великими, щоб ув'язнені могли читати чи працювати за природного освітлення в нормальних умовах, та забезпечувався приплив свіжого повітря, крім тих випадків, коли є відповідна система кондиціонування повітря;
- ▶ штучне освітлення мусить відповідати загальноприйнятим технічним нормам; та
- ▶ повинна бути передбачена система сигналізації, яка дає змогу ув'язненим негайно встановлювати контакт із персоналом.

Національне законодавство мусить містити механізми, які не допускають порушення цих мінімальних вимог внаслідок перенаповнення в'язниць. Ув'язнених зазвичай треба розміщати на ніч в окремих камерах, за винятком тих випадків, коли їм зручніше розташовуватися разом з іншими ув'язненими. Спільне розміщення допускається лише в тому разі, коли приміщення придатне для цього та самі ув'язнені підходять один одному. По змозі, ув'язненим варто на-

давати вибір, перш ніж розміщати їх для сну в одному приміщенні з іншими ув'язненими.

Всі частини кожного пенітенціарного закладу повинні постійно утримуватися в порядку та чистоті. Під час поміщення ув'язнених до пенітенціарної установи камери або інші приміщення, в яких вони розміщуються, мусять бути чистими. Ув'язнені повинні мати безперешкодний доступ до санітарних засобів, які відповідають вимогам гігієни та дають змогу усамітнюватися. Ванних і душових повинно бути достатньо для того, щоб кожен ув'язнений міг користуватися ними за температури, яка відповідає кліматові, по змозі, щодня.

3.6. Підбиття підсумків за участю керівництва ВЦ

Після проведення моніторингового відвідування, група має обов'язково зустрітися з начальником місця несвободи або його заступником для підбиття підсумків. Під час зустрічі необхідно повідомити керівництво місця несвободи про попередні результати візиту, загальну інформацію про хід перевірки та основні зауваження, які виявила моніторингова група в ході своєї роботи. Починати підсумки варто з виконання попередніх рекомендацій щодо усунення виявлених недоліків, виявлені позитивні моменти, після чого переходити до виявлених порушень.

Необхідно роз'яснити як запобігати та попереджати порушенням прав людини, довести про наявність передових практик, які можна запровадити та які використовуються в інших ВЦ, повідомити про звіти та вимоги КЗК та рішення ЄСПЛ.

Наприкінці зустрічі потрібно подякувати керівнику за сприяння в проведенні перевірки. Повідомити, що для опрацювання та вивчення отриманої інформації потрібен час і, орієнтовно, протягом місяця установі буде скерований розширений звіт із зазначенням виявлених недоліків та пропозицій щодо їх усунення. Також надати інформацію, що звіт із відповідними рекомендаціями *за наявності підстав*, може бути направлений до відома та реагування в межах компетенції до органів державної влади, до органів місцевого самоврядування відповідної територіальної громади, іншим органам, організаціям, установам, підприємствам незалежно від форми власності та підпорядкування.

З урахуванням результатів відвідування НПМ Уповноважений (керівник Секретаріату, представник Уповноваженого НПМ, директор Департаменту НПМ) вносить до органів державної влади, державних органів, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності пропозиції щодо запобігання катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поведінки та покарання. З метою усунення виявлених відвідуванням НПМ порушень прав і свобод людини і громадянина Департамент НПМ, регіональне представництво Уповноваженого готують і подають на підпис Уповноваженого подання для внесення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їхніх посадових і службових осіб. У разі виявлення в ході відвідування НПМ необхідності розв'язання питання про відповідність до Конституції України (конституційності) закону України чи іншого правового акта Верховної Ради України, акта Президента України та Кабінету Міністрів України, правового акта Автономної Республіки Крим; офіційного тлумачення Конституції України Департамент НПМ, регіональне представництво Уповноваженого готують і Департамент НПМ подає на підпис Уповноваженому конституційне подання Уповноваженого для внесення до Конституційного Суду України. За наявності достатніх підстав за фактами виявлених за результатами відвідування НПМ порушень та недоліків Департаментом НПМ, регіональне представництво Уповноваженого готують і подають на підпис Уповноваженому (керівникові Секретаріату Уповноваженого, представникові Уповноваженого НПМ, директорові Департаменту НПМ) листи до органів державної влади, місцевого самоврядування, організацій, установ, підприємств про ініціювання порушення дисциплінарних проваджень, проваджень у справах про адміністративні правопорушення, кримінальних проваджень, проведення перевірок, ревізій, аудитів підпорядкованих та підконтрольних органів, організацій, установ, підприємств, реалізації інших повноважень Уповноваженого.

Попередити керівництво, що за наслідком складання звіту буде встановлений строк для реагування та надання відповіді. У разі невиконання законних вимог Уповноваженого або представників, Уповноваженого працівником Секретаріату Уповноваженого або представник Уповноваженого складає протокол про адміністративне правопорушення [за ст. 188–40 Кодексу України про адміністративні правопорушення](#).

За результатами відвідування інформація (пресреліз) про виявлені порушення прав людини і громадянина оприлюднюється на офіційному сайті Уповноваженого або іншим способом протягом трьох робочих днів з дня закінчення відвідування.

Звіт відвідування НПМ після погодження Уповноваженим доповідної записки оприлюднюють на офіційному сайті Уповноваженого з дотримання вимог чинного законодавства про захист персональних даних.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1 Алгоритм дій у разі виявлення ознак неналежного поведження

Під час моніторингового візиту головне джерело інформації про порушення — конфіденційне інтерв'ю із засудженими, а також матеріали особових справ засуджених, службових перевірок, журнали та книги обліку, медична документація. З метою виявлення фактів неналежного поведження та видів покарань також проводять візуальний огляд засуджених, щоб виявити тілесні ушкодження. Необхідно зробити детальний опис ушкоджень та обставин їх отримання, провести фотофіксацію (з дозволу засуджених).

Моніторингова група перевіряє наявну інформація в службовій документації щодо обставин та умов отримання тілесного ушкодження.

Аналізує:

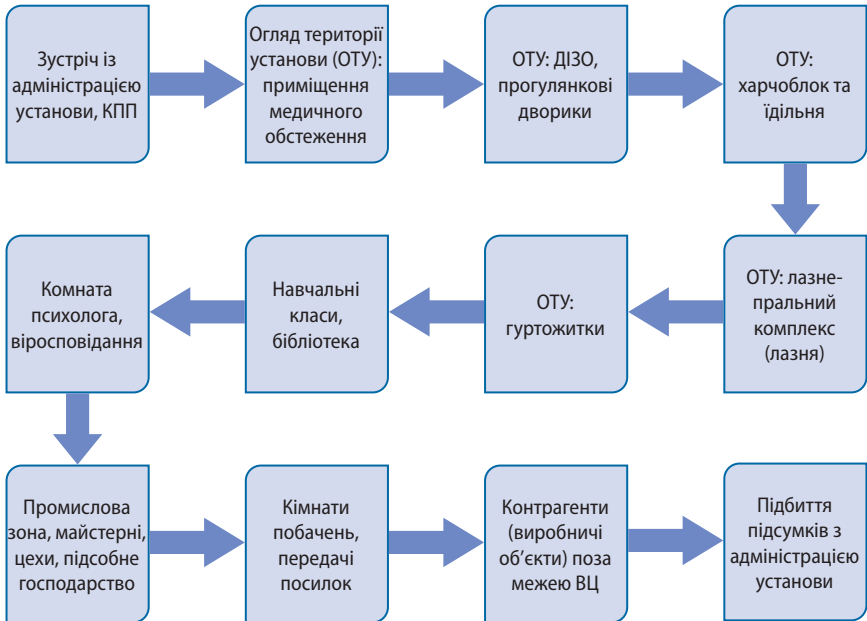
- ▶ медичну документацію на факт належної фіксації (медичні картки можуть зберігатися у відділі з безпеки, у засуджених або в місцевій медичній установі в межах розташування виправного центру, картка виклику невідкладної допомоги тощо);
- ▶ факт повідомлення керівництвом ВЦ про виявлення тілесних ушкоджень прокурора в осіб, які прибули до установи виконання покарань;
- ▶ факт фіксації отримання травми в КоЗП та чи виконують службові особи установ вимоги наказу Міністерства юстиції України від 02.02.2017 № 254/5 «Про затвердження Порядку прийняття та обліку в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події».

Перевірці підлягають також Журнал обліку рапортів про порушення режиму та інших повідомлень про правопорушення, Журнал обліку засуджених, які перебувають у короткочасних виїздах або в закладах охорони здоров'я, Журнал обліку перевірок засуджених, які перебувають у закладах охорони здоров'я.

Фіксація монітором факту виявлення неналежного поводження не залежить від суб'єкта, що спричинив тілесні ушкодження. Хто був суб'єктом неналежного поводження (персонал, інші засуджені, треті особи), важливо лише для звітування.

ДОДАТОК 2

Орієнтовний маршрут відвідування



ДОДАТОК 3

Анкета для спілкування із засудженими особами

- ▶ Ставити відкриті та загальні питання, щоб налагодити зв'язок: скільки засуджений перебуває в цій установі, чи вперше в ній. Якщо засуджений може порівняти цю установу з іншою — запитати його про це.
- ▶ Запитати, як проходить день засудженого. Під час розповіді можна перейти до конкретніших питань: які події відбулись, що незвичне в чинному порядку на його думку?
- ▶ Чи виникають конфлікти ситуації між засудженими і як вони вирішуються, яка роль адміністрації в цьому? Чи застосовувалися до нього дисциплінарні стягнення, за які проступки? Чи існує можливість уникнути покарання, оскарження рішення адміністрації, можливість та якість отримання правової допомоги?
- ▶ За які вчинки надає заохочення адміністрація?
- ▶ Як особа розуміє поняття «жорстоке поводження»? Якщо ув'язнений повідомляє про випадки жорстокого поводження, варто поставити питання, чи готовий він підтвердити свої слова при представниках правоохоронних органів (прокуратури)? І подати відповідну заяву. У разі відмови — інформація має бути зафіксована на конфіденційній основі для організації подальшої перевірки.
- ▶ Чи має особа доступ до інформації та контакту з зовнішнім світом (надання побачень: короткострокових та тривалих; чи не порушується порядок можливості мати та користуватись мобільним телефоном; який порядок надання короткострокових відпусток; отримання посилок, передач; листування)? У відвертій розмові варто запитати, чи знає співрозмовник про випадки порушення прав інших засуджених, якщо так — попросити конкретнішу інформацію або назвати осіб, з якими можна про це поговорити. Чи забезпечений роботою, скільки часу триває робочий день, охорона праці? Чи є індивідуальне спальне місце та умови проживання (описати)? Чи існує можливість відвідувати лазню (яка періодичність)? Як організовано прання та заміна постільних речей та одягу й білизни?
- ▶ На окремі питання варто дати кілька відповідей на вибір особи — питання щодо забезпечення харчуванням, комунально-побутовими послугами тощо. Як організована медична допомога в центрі та за його межами, доступ до лікаря, з яких питань йому надавали

допомогу та чи приїздить невідкладна допомога у разі виклику?
Як часто проводять санітарно-гігієнічну обробку місць загального користування?

- ▶ Запитати, що варто відвідати в установі та з ким поспілкуватися.

ДОДАТОК 4

Анкета фіксації результатів відвідування НПМ для цього типу місця несвободи

Карта спостереження

(заповнюють члени моніторингової групи)

Установа для моніторингу _____

(найменування установи)

Дата «__» _____ 20__ року, час відвідування _____

(год, хв)

1. Керівництво установи

1	Керівник виправного центру <i>(спеціальне звання, П. І. Б.)</i>	_____ _____ _____ _____
2	Працівники установи, які присутні під час моніторингу <i>(посада, спеціальне звання, П. І. Б.)</i>	_____ _____ _____ _____

Обставини, що перешкоджають проведенню моніторингу, вказати причини, пояснення керівництва установи _____

2. Загальна інформація про установу

Рік побудови установи _____;

Планове наповнення установи _____;

Кількість засуджених на час моніторингу _____;

Кількість персоналу _____, з них атестованих _____.

3. Виявлення випадків катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження чи покарання (ст. 28 Конституція України)

Критерій оцінювання	Відповідність до критерію	
Чи відомі засудженим випадки катування / жорстокого поводження? (<i>вказати</i>)		
Візуальні ушкодження засуджених (<i>якщо так, вказати в окремих нотатках детальний опис ушкоджень та обставин їх отримання, фотофіксація</i>)	так	немає
Наявність скарг засуджених на катування, інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження під час перебування в установі <i>Якщо так, вказати які саме (стислий зміст, конкретні факти)</i>	так	немає
Чи пов'язані скарги з незаконними діями службових або інших осіб (<i>вказати</i>)	так	ні
Чи проходили постраждалий(лі) медичний огляд з метою фіксації тілесних ушкоджень (<i>вказати причини відмови</i>)	так	ні
Чи погоджується постраждалий(лі) подати офіційну скаргу на неправомірні дії адміністрації установи (<i>вказати причину відмови</i>)	так	ні
Безпека співіснування засуджених (<i>вказати</i>)	під контролем персоналу	заходів не вживають
Проведення перевірок за випадками неправомірних дій персоналу тощо (<i>вказати</i>)	так	ні

4. Дотримання права на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України)

Чи проводять із засудженими семінари з безпеки та належного поводження, самокерованої поведінки		так	ні
Чи трапляються конфлікти (бійки) між засудженими?			
Як часто? (зазначити)			
Як залагоджуються можливі конфлікти між засудженими?			
(зазначити)			
Чи відомі засудженим випадки неправомірних дій з боку засуджених чи персоналу?			
Які саме? (зазначити)			
Візуальні ушкодження засуджених	зафіксовані	нема	
(зазначити)			
Безпека співіснування засуджених	задовільно	незадовільно	
(зазначити)			
Наявність підстав для законного утримання (вирок суду, рішення про розподіл)			
(зазначити)			

4.2. Психологічний супровід засуджених

Загальний емоційний стан засуджених	<i>задовільний</i>	<i>незадовільний</i>
Реакція засуджених на персонал (адміністрацію) закладу (готовність до співпраці)	<i>позитивна</i>	<i>негативна</i>
Реакція засуджених на монітора (готовність до співпраці)	<i>позитивна</i>	<i>негативна</i>
Чи мають засуджені можливість звернутися до психолога на власне бажання?	<i>так</i>	<i>ні</i>
Чи існує в кожного засудженого індивідуальна програма психологічної роботи?	<i>так</i>	<i>ні</i>
Наявність планів і журналів обліку індивідуальних і групових занять психолога із засудженими		
<i>види заходів, їхня кількість, частота, реальне виконання</i>		
Група ризику — індивідуальні заходи		
<i>порядок та частота проведення, фіксації</i>		
Планова психодіагностика та психокорегувальні заняття, профілактика суїциду		
<i>порядок та частота проведення, фіксації</i>		
Індивідуальні звернення		
<i>без обмежень, у разі потреби</i>		
Робота з особами, які готуються до звільнення		
<i>що охоплюють заходи розкрити заходи</i>		
<i>за який час до звільнення вони починаються, якість та ефективність</i>		

Залучення фахівців соцслужби, служби зайнятості, юристів, психологів, пробація та працівники інших державних організацій		
за якими напрямками:	психологічна компетентність соціальна компетентність правова компетентність основи здорового способу життя інші	

5. Право на достатній життєвий рівень, що охоплює харчування, одяг, житло (ст. 48 Конституції України)

5.1. Зовнішній вигляд

Відповідність одягу та взуття за сезоном	відповідає	не відповідає
Стан одягу та взуття (можливість ремонту, зазначається)	задовільний	незадовільний
Зовнішній вигляд засуджених (охайність, чистота)		
Можливість прання натільної білизни та власного одягу (зазначається)		
Можливість зміни та ремонту одягу (зазначається)		
Графік роботи перукарні		
Графіки роботи швейної та взуттєвої майстерень		

5.2. Умови тримання засуджених у виправному центрі

Критерій оцінювання	Окремі приміщення для первинного обстеження	Гуртожиток	Гуртожиток	Гуртожиток
Наявність пристосованих приміщень				
Блок особистої гігієни:				
▶ роздягальня				
▶ душова з достатньою кількістю кабінок для миття				
▶ санітарний вузол				
Приміщення для тримання засуджених:				
▶ кількість спальних приміщень				
▶ кількість ліжко-місць				
▶ тримається осіб				
▶ час тримання в карантині (14 діб)				
▶ кімната виховної роботи				
▶ кімната для вживання їжі				
▶ кімната для зберігання особистих речей				
▶ побутова кімната				
▶ сушильня				
Санітарно-гігієнічний стан приміщень <i>(вказується)</i>				
Забезпечення необхідним інвентарем:				
▶ стан та наявність постільних речей				
▶ приліжкові тумбочки (1 на 2 особи) та табурети				
▶ побутові предмети				

Природне освітлення (достатнє для читання та писання)				
достатнє недостатнє на вікнах жалюзі				
Штучне освітлення: лампи-жарівки				
справне несправне				
Нічне освітлення				
наявне потребує ремонту нема				
Електромережі та електроприлади (розподільчі щити, побутові розетки, кип'ятильники, тощо)				
впорядковані з порушенням ізоляції потребують ремонту				
Опалення				
централізоване власна котельня				
функціонує не функціонує (за сезоном)				
температурний режим (зазначається)				
Туалет				
обладнаний автоматичним змивом не обладнаний				
санітарно-гігієнічний стан (зазначається)				
Умивальник (з розрахунку 1 кран на 10 осіб)				
кількість, усього _____, достатня недостатня				
Доступ до води				
вода надходить постійно перекриває персонал відкритий доступ до питної води бачок для питної води				

санітарно-гігієнічний стан (<i>зазначається</i>)				
Наявність постільних речей у кожного засудженого				
<i>матрац, подушка, ковдра 2 простирадла, наволочка</i>				
стан постільної білизни, прання, прожарювання (<i>зазначається</i>)				
Двори чи місця для прогулянок				
упорядкованість території (<i>зазначається</i>)				
наявність спортивного майданчика та його обладнання (<i>зазначається</i>)				
стан порядку, чистота (<i>своєчасність прибирання</i>)				
Наявність скарг на неналежні умови тримання (<i>короткий опис</i>)				

5.3. Харчування

Вартість харчування на одного засудженого на день: _____

Наявність меню на харчоблоці (їдальні) (<i>перспективне меню на 14 днів</i>)		
Можливість уживати їжу в непризначений час, у перервах між споживаннями їжі, самостійно готувати (<i>вказати, як і де</i>)		
Органолептичні властивості їжі (<i>зазначається</i>)	<i>задовільно</i>	<i>незадовільно</i>
Стан та якість питної води (<i>зазначається</i>)	<i>задовільно</i>	<i>незадовільно</i>
Зберігання продуктів харчування (<i>зазначається</i>)	<i>задовільно</i>	<i>незадовільно</i>
Зовнішній вигляд працівників їдальні та кухні	<i>задовільно</i>	<i>незадовільно</i>
Дієтичне харчування (<i>зазначається</i>)	<i>надається</i>	<i>нема</i>

Наявність скарг на погане харчування (вказується)		
Харчоблок, кухня, підсобні приміщення		
загальний стан	задовільно	незадовільно
освітлення	задовільно	незадовільно
прибирання (оцінка чистоти)	задовільно	незадовільно
Вентиляція	задовільно	незадовільно
температурний режим		

5.4. Одержання засудженими посилок (передач), робота крамниці

Кімната для приймання посилок / передач (наявність окремого приміщення, суміжного з приміщенням для відвідувачів, режим роботи)			
Обладнання кімнати	<i>стіл для перевірки вмісту передач, стілець</i>		
	<i>полиці для розкладання передач (стелаж стаціонарний)</i>		
	<i>терези з набором гир (ваги настільні)</i>		
	<i>тара: корзини, сумки для рознесення передач у камери</i>		
	<i>умивальник, дзеркало, мило та рушник</i>		
	<i>білі халати для персоналу</i>		
	<i>інструмент для перевірки вмісту передач</i>		
	<i>набір столових ножів та дощок для розробляння продуктів</i>		
Крамниця чи можливість придбавати за територією, в межах ВЦ			
Обладнання кімнати	<i>стіл для перевірки вмісту передач, стілець</i>		
	<i>полиці для розкладання передач (стелаж стаціонарний)</i>		
	<i>терези з набором гир (ваги настільні)</i>		
	<i>тара: корзини, сумки для рознесення передач у камери</i>		
	<i>умивальник, дзеркало, мило та рушник</i>		

	<i>білі халати для персоналу</i>		
	<i>інструмент для перевірки вмісту передач</i>		
	<i>набір столових ножів та дощок для розробляння продуктів</i>		
Санітарний стан приміщень та інвентарю (зазначається)			
Наявність скарг громадян щодо організації прийому передач (основні проблеми)			

5.5. Організація миття засуджених та прання білизни

Організація миття засуджених та прання білизни			
Наявність графіка миття та прання білизни (пропускна спроможність лазні повинна забезпечувати не менше ніж 4-разове на місяць миття) <i>щотижневе</i> <i>кількість часу миття на 1 особу</i> <i>нерегулярне</i> <i>не ведеться</i>			
Якість прання білизни (зазначається)		задовільна	низька
Заміна постільної білизни <i>щотижнева</i> <i>власна білизна</i>			
Забезпеченість чистильно-мийними засобами (зазначається)			
Відповідність приміщень лазні до санітарних норм	санітарний вузол: <i>наявний</i> <i>нема</i>		
	вентиляція: <i>свіже повітря</i> <i>задуха</i> <i>сирість</i>		
	освітлення: <i>достатнє</i> <i>не достатнє</i>		
	прибирання: <i>графік прибирання</i> (санітарний день) <i>своєчасно</i> <i>брудно, засмічено</i>		

Справність обладнання та інвентарю	душова з достатньою кількістю сіток для миття (<i>вказати кількість</i>)		
	регулювання тиску та температури води		
	безпеку користування інвентарем (<i>гумові килимки, справність електромереж тощо</i>)		
	кількість прожарювальних камер <i>потребує ремонту</i>		
	кількість пральних машин <i>потребує ремонту</i>		
	наявність прасувальних машин (прасок) <i>потребує ремонту</i>		
Приміщення, що потребують поточного ремонту (<i>вказується</i>)			
Наявність скарг ув'язнених щодо побутового забезпечення (<i>основні питання</i>):			

6. Дотримання права на приватність (ст. 8 ЄКПЛ)

Відповідність встановлених систем відеоспостереження та нагляду		
<ul style="list-style-type: none"> ▶ інформування засуджених (ув'язнених) про ведення відеоспостереження ▶ постійний відеонагляд у гуртожитках ▶ огляд відеокамер (чи охоплює санітарний вузол / душову кабінку) (вказується)		

Відповідність приміщення для короткострокових і тривалих побачень		
<ul style="list-style-type: none"> ▶ окреме приміщення з відгородженими кабінами з переговорним пристроєм ▶ надання приватних бесід ▶ спільне приватне проживання в приміщенні готельного типу ▶ можливість проживати за територією ВЦ (зазначається)		
Доступ до приватного листування		
<ul style="list-style-type: none"> ▶ забезпечується ▶ наявність цензури кореспонденції ▶ можливість самостійного відправлення пошти (зазначається)		
Обладнання санітарних вузлів		
<ul style="list-style-type: none"> ▶ окремі санвузли ▶ відгороджений напівстілкою ▶ не відгороджений ▶ окремі кабінки 		
Обладнання душових кабін у лазні		
<ul style="list-style-type: none"> ▶ окремі кабінки ▶ не відгороджене місце 		
Можливість зберігати особисті речі		
<ul style="list-style-type: none"> ▶ наявність кімнат та місць для зберігання особистих речей ▶ доступ до особистих речей ▶ можливість бути присутнім під час проведення обшуку ▶ присутність інших осіб під час проведення обшуку з роздяганням (зазначається)		
Загальний висновок щодо дотримання права на приватність (зазначається)		

7. Дотримання права на правову допомогу (ст. 59 Конституції України)

Доступ до захисника (адвоката)			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ <i>обладнання кімнати для проведення побачень із захисником</i> ▶ <i>надання побачень без обмежень</i> ▶ <i>забезпечення приватності побачень</i> 			
Доступ до інформації про свої права та пільги	наявність планів та заходи з правового виховання		
	наявність книг, брошур, нормативно-правових документів про права ув'язнених		
	наявність інформаційних стендів про права засуджених (плакати, стенди тощо)		
Сприяння адміністрації установи в отриманні документів, що стосуються засудженого			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ <i>надання копій у 5-ти денний строк</i> ▶ <i>вручення під розписку</i> ▶ <i>можливість зберігати при собі документи та їх копії, які були зроблені під час досудового розслідування</i> 			
Право на скаргу			
Можливість викладати пропозиції, заяви та скарги в усній або письмовій формі від свого імені			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ <i>наявність скриньки скарг</i> ▶ <i>порядок реєстрації та своєчасне направлення скарг (протягом 3-х діб)</i> ▶ <i>ознайомлення з відповідями на відправлену кореспонденцію (протягом доби)</i> 			
Порядок реєстрації та направлення скарг, що не підлягають переглядові (протягом доби)			
Можливість самостійного відправлення пошти			

<p>Можливість оскаржити рішення адміністрації</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ правоохоронні органи (МВС, СБУ, ДБР, ДПтС) ▶ органи прокуратури ▶ суд ▶ омбудсман 		
<p>Наявність стендів, з інформацією про порядок звернення до компетентних органів та організацій (адреси, номери телефонів гарячих ліній, графіки прийом з особистих питань тощо)</p>		
<p>Особистий прийом начальника установи (наявність графіка, розв'язання питань)</p>		
<p>Проведення розслідувань за зверненнями про порушення прав (зазначається)</p>		

8. Система заохочень та дисциплінарних стягнень

8.1. Стимулювання правослухняної поведінки

<p>Проведення персоналом заходів виховного характеру:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ заходів з оздоровлення ▶ дозвільних, спортивних заходів <p>(інше зазначається)</p>	так	ні
<p>Можливість обирати вид занять на дозвіллі на власний смак. Приблизний перелік дозвільних занять (гуртки за інтересами, студії, секції тощо):</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. 2. 3. 4. 5. 	

Скільки годин загалом становить вільний час засуджених?		
Обізнаність осіб із системою заохочень і дисциплінарних стягнень (чи знають ув'язнені, за що і як їх можуть покарати?)	так	ні
Фіксація заходів дисциплінарного впливу на засуджених (наявність журналу, опитати засуджених): <ul style="list-style-type: none"> ▶ попередження ▶ догана ▶ сувора догана ▶ заборона проживати поза гуртожитком строком до трьох місяців; ▶ заборона виходу за межі виправного центру у вільний від роботи час на строк до трьох місяців; ▶ поміщення в дисциплінарний ізолятор строком до десяти діб 	так	ні
Дотримання порядку поміщення засуджених у ДІЗО	так	ні
Кількість випадків поміщення (порівняти за 3 р.) <ul style="list-style-type: none"> ▶ в ДІЗО 		
Застосування непередбачених законодавством методів та заходів покарання (зазначається)	так	ні
Необґрунтована відмова особам у застосуванні передбачених законодавством пільг (зазначається)	так	ні
Невмотивоване переведення осіб до іншої установи (зазначається)	так	ні

8.2. Умови тримання засуджених в ДІЗО

Критерій оцінювання	ДІЗО
Кількість камер	
Кількість осіб тримається	
Підстава для тримання: ▶ ДІЗО (постанова начальника установи)	
Температурний режим (зазначається)	
Дотримання норми площі (зазначається)	
Вентиляція (стан зазначається)	
примусова природна припливна доступ до свіжого повітря доступу нема	
Природне освітлення	
достатнє для читання та писання недостатнє на вікнах жалюзі	
Штучне освітлення: лампи-жарівки	
справне несправне	
Нічне освітлення	
наявне потребує ремонту нема	

Санітарний вузол (стан зазначається)	
<p>задовільний перебуває в антисанітарному стані потребує ремонту відокремлений не відокремлений</p>	
Двори для прогулянок	
<p>кількість дворів для прогулянок кількість одночасного перебування осіб у дворі площа (м²)</p>	
<p>розташування дворів на верхніх поверхах (кількість) на режимній території (кількість)</p>	
<p>перебування утримуваних у дворах:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ час, відведений розпорядком дня установи на проведення прогулянки ▶ кількість персоналу залученого для виведення ув'язнених на прогулянку ▶ середній час перебування на свіжому повітрі 	
<p>Обладнання прогулянкових дворів</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ стіни: гладка цементна суміш виконані «під шубу» ▶ покрівля від атмосферних опадів: є (1/3 площі двору) нема потребує ремонту ▶ доступ до свіжого повітря ▶ наявність стоку води ▶ місця (лави) для сидіння ▶ приладдя для занять фізичними вправами: бруси перекладина тенісний стіл баскетбольне кільце (інше зазначається) 	

<p>Умови, що негативно впливають на проведення прогулянки (зазначається)</p>	
---	--

9. Право на свободу світогляду і віросповідання
(ст. 35 Конституції України)

<p>Доступ до богослужіння та релігійних обрядів</p>	так	ні
<p>Наявність місця, часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемонії</p>	так	ні
<p>Кількість релігійних конфесій, які проводять обряди (зазначається):</p>		
<p>Визначений час та графік (у разі необхідності) проведення обрядів</p>		

10. Контакти із зовнішнім світом (ст. 28 Конституції України)

<p>Органи місцевої влади та громадські організації</p>		
<p>Віддаленість установи від обласного / районного центру (вказати відстань, км; проблемні питання)</p>		

Взаємодія з громадськими організаціями	так	ні
Вказати, які громадські організації контактують із закладом (зазначається)		
<i>Проведення безплатних (благодійних) виступів професійних творчих колективів (театрів, філармоній тощо) Проведення платних заходів коштом засуджених і за їхньою згодою</i>		
Взаємодія з місцевими органами влади	так	ні
<i>Діяльність спостережної комісії (зазначається)</i>		
Доступ до інформації		
Доступ до перегляду телевізійних програм: <ul style="list-style-type: none"> ▶ контроль за переглядом телевізійних програм, фільмів з боку персоналу ▶ наявність графіка (години перегляду) 		
Радіофікація приміщень (Радіотрансляції ведуться централізовано від єдиного радіотрансляційного вузла)		
Бібліотека		
Наявність читальної зали	так	ні
Наявність періодики (газети, журнали)	так	ні
Частота оновлення літератури		

Телефонні розмови		
Доступ до телефона, якщо нема індивідуального	так	ні
Плата за телефонну розмову	платні автомати	безплатні автомати
Заборона мати індивідуальний телефон, зареєстрований у відповідному порядку, інші проблемні питання	так	ні
Побачення		
Графік побачень з родичами, зокрема короткотривалі виїзди (наявність):	<i>коротко-строкові побачення</i>	<i>тривалі побачення, зокрема з можливістю проживати за територією ВЦ, але в її межах</i>
Наявність кімнат для короткотривалих побачень (кількість зазначається)	так	ні
Загальний стан кімнат для короткотривалих побачень	задовільно	незадовільно
Наявність кімнат для тривалих побачень: ▶ звичайні (вартість койко-місця) ▶ люкси (вартість койко-місця)	так	ні
Загальний стан кімнат для тривалих побачень	задовільно	незадовільно
Кореспонденція		
Можливість користуватися місцевим поштамтом	задовільно	незадовільно

Забезпеченість папером, конвертами, ручками	задовільно	незадовільно
Дотримання персоналом порядку перегляду змісту листування <i>(які листи і хто перевіряє?)</i>		
Порядок відправки кореспонденції, у разі заборони виходити за територію ВЦ <i>(вказати)</i>		

11. Право на освіту (ст. 53 Конституції України)

Наявність навчального закладу (консультативний пункт)	так	ні
<ul style="list-style-type: none"> ▶ наявність укладеного договору ▶ кількість обладнаних класів для навчання ▶ затверджений розклад занять ▶ навчальні плани ▶ забезпеченість зошитами <i>(інше зазначається)</i>		
Стан навчально-методичного приладдя		
Забезпечення навчальною літературою		
Можливість складання зовнішнього незалежного обстеження: <ul style="list-style-type: none"> ▶ реєстрація для складання ЗНО (НМТ) ▶ отримання сертифікату 		
Можливість вибору вихованцями форм навчання, факультативів, позакласних занять <i>(вказується)</i>		

Проведення занять для педагогічно занедбаних та неуспішних учнів (зазначається)		
<i>Якщо так, то які? Навчаються згідно з планом індивідуальної роботи</i>		
<i>Ця категорія вихованців навчається в класі вирівнювання знань за індивідуальною програмою</i>		
Доступ до професійно-технічної та вищої освіти (зазначається)		

12. Право на працю та захист від експлуатації (ст. 43 Конституції України)

Наявність виробничих майстерень (зазначається):	так	ні
1. 2. 3. 4. 5.		
Порядок залучення засуджених до праці в майстерні		
Відповідність кількості виведених на роботу засуджених до змінного завдання та наявних виробничих потужностей		
Індивідуалізація залучення засуджених до праці (враховується стать, вік, працездатність, стан здоров'я, спеціальність засудженого)		

Ознайомлення засуджених з технікою безпеки під час експлуатації устаткування та правилами охорони праці (проведення інструктажів, ведення журналів)		
Доведення до засуджених норм виробітку (змінних завдань) та оплати праці (наявність обладнаних інформаційних куточків)		
Тривалість робочої зміни	Від ____ до _____ год	
Обґрунтованість виведення засуджених у третю зміну (необхідність передбачена технологічним процесом)		
Нарахування заробітку, оплата праці		
<ul style="list-style-type: none"> ▶ у нічний ▶ понаднормовий час ▶ вихідні дні 		
Відшкодування за шкідливі умови праці		
<ul style="list-style-type: none"> ▶ скорочений робочий день (на 1 год) ▶ додаткова видача молока (0,5 л на день) 		
Відрахування із заробітку		
<ul style="list-style-type: none"> ▶ податок з доходів фізичних осіб; ▶ аліменти; ▶ вартість одягу, взуття, білизни (крім вартості спецодягу); ▶ вартість харчування, комунально-побутових та інших наданих послуг (крім вартості спецхарчування); ▶ за виконавчими листами на користь громадян; ▶ за виконавчими листами на користь юридичних осіб; ▶ відшкодування матеріальних збитків, заподіяних засудженими державі під час відбування покарання 		
Залучення засуджених (ув'язнених) до робіт з благоустрою		
<ul style="list-style-type: none"> ▶ наявність та дотримання графіка ▶ тривалість (час) залучення до безоплатних робіт (не більше ніж 2 год) 		

13. Право на охорону здоров'я, медичну допомогу (ст. 49 Конституції України)

Медичний огляд (первинний)			
Медичне обстеження осіб, які прибули до установи	так	вибірково	ні
<p>Зазначається, які саме категорії новоприбулих проходять медичний огляд <i>(хворі на вигляд; на прохання, за скаргою, усіх без винятку тощо)</i></p>			
Присутність осіб у приміщенні під час медичного огляду	інші в'язні	медичні працівники	конвой
<p>Порядок проведення первинного огляду новоприбулих <i>Антропометричні дослідження, збір даних, об'єктивне обстеження лікаря, лабораторне дослідження (аналіз сечі, крові на RW)</i></p>			
Умови в кімнаті лікарського прийому			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ санітарно-гігієнічний стан ▶ провітрювання ▶ освітлення ▶ температурний режим тощо 			
Наявність інфекційного ізолятора			
<ul style="list-style-type: none"> ▶ кількість осіб тримається ▶ кількість ліжок ▶ підстави поміщення (зазначається хвороба, з якою особу розміщують окремо від інших) 			

14. Дотримання прав людей з інвалідністю (III група), ВІЛ / СНІ-Дом, інших вразливих категорій (ст. 49 Конституції України)

Особливості умов тримання		
<p>Доступність будівлі / будівель для малорухомих груп підопічних <i>(пандус з нахилом не більше ніж 1:12. Ширина пандуса повинна бути не менше ніж 1,2 м за одnobічного руху і не менше ніж 1,8 м — за двобічного. На початку і кінці пандуса слід передбачати горизонтальні площадки завдовжки не менше ніж 1,5 м)</i></p>	так	ні
<p>Наявність у санітарних вузлах спеціальних умов для підопічних з особливими потребами <i>(ДБН В.2.2-9 і ДБН В.2.2-17)</i></p>		
<p>Наявність засобів малої механізації відповідно до індивідуальної програми реабілітації інваліда</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ приліжкові столи ▶ санітарні стільці ▶ милиці тощо 		

ДОДАТОК 5

Нормативно-правові акти, що визначають права осіб, які утримуються в місці несповоди та регулюють діяльність закладу

1. Конституція України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України, в редакції 19.01.2024, <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1129-15#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України, в редакції 01.01.2024, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Кримінальний кодекс України, в редакції 01.01.2024, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 №2823/5 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань», із останніми змінами від 13.02.2024, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>.
6. Наказ Міністерства юстиції України від 19 жовтня 2017 року № 3233/5 «Про затвердження Порядку організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1280-17#n16>.
7. Наказ Міністерства юстиції України від 07.03.2013 № 396/5 «Про затвердження Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі», із останніми змінами від 11.10.2023, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-13#n14>.
8. Наказ Мін'юсту від 22.03.2012 № 442/5 «Про затвердження Положення про майстерню установи виконання покарань, слідчого ізоллятора», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0437-12#n16>.
9. Наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2013 № 2300/5 «Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими», з останніми змінами 27.06.2023 (Положення про відділення СПС, КДіР, про самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі, типові обов'язки психолога УВП та СІЗО), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13#n18>.
10. Наказ Міністерства юстиції України від 27.03.2023 № 1126/5 «Про затвердження Порядку організації роботи з профілактики та попе-

- редження самогубств серед засуджених, осіб, взятих під варту, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0524-23#n14>.
11. Наказ Міністерства юстиції України від 19.01.2023 № 294/5 «Про визначення ступеня виправлення засудженого», з останніми змінами від 30.05.2023 року: [Порядок визначення ступеня виправлення засудженого](#); [Методика визначення ступеня виправлення засудженого](#); [Форма індивідуального плану виправлення та ресоціалізації](#), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0116-23#n8>.
 12. Наказ Міністерства юстиції України від 08.06.2012 № 849/5 «Про затвердження Положення про організацію лазне-прального обслуговування осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах», з останніми змінами від 27.07.2022, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0947-12#Text>.
 13. Наказ Міністерства юстиції України від 08.06.2012 № 847/5 «Про затвердження Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, із останніми змінами від 27.06.2023 року (остання редакція від 28.03.2024) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2126-23#Text>, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0957-12#n15>.
 14. Наказ Міністерства юстиції України від 23.08.2013 № 1782/5 «Про затвердження Порядку обліку особистих грошей, цінностей і речей осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, а також виданого їм речового майна», із останніми змінами від 24.05.2022 (остання редакція від 28.03.2024), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2126-23#Text>, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1473-13#Text>.
 15. Наказ Міністерства юстиції України від 20.02.2012 № 280/5 «Про затвердження Порядку забезпечення речовим майном та норм належності речового майна для засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах», з останніми змінами 18.05.2021 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0261-12#Text>:
[Порядок забезпечення речовим майном засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах](#).

Норма належності речового майна для засуджених чоловіків, які відбувають покарання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів.

Норма належності речового майна для засуджених жінок, які відбувають покарання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів.

Норма належності постільних речей для засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0261-12#Text>.

16. Наказ Міністерства юстиції України від 10.02.2012 № 233/5 «Про норми витрат мила та мийних засобів для осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторів, курсантів і слухачів навчальних закладів, осіб рядового і молодшого начальницького складу та працівників Державної кримінально-виконавчої служби», з останніми змінами від 21.08.2021, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0204-12#Text>:

Норма витрат шампуню, мила на туалетні, санітарно-гігієнічні потреби, миття в лазні, засобами особистої гігієни для осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів.

Норма витрат мийних засобів на прання речового майна та постільних речей для осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторів, та курсантів і слухачів навчальних закладів Державної кримінально-виконавчої служби.

17. Наказ Міністерства юстиції України від 15.06.2021 № 2160/5 «Про затвердження Положення про організацію продовольчого забезпечення у Державній кримінально-виконавчій службі України на мирний час», із останніми змінами від 26.06.2023, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0800-21#Text>.
18. Наказ Міністерства юстиції України від 25.07.2017 року № 1408/5 «Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів», із останніми змінами від 20.10.2020 (остання редакція від 28.03.2024), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2126-23#Text>, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0550-17#Text>.
19. Наказ Міністерства юстиції України від 05.12.2023 № 4183/5 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністер-

ства юстиції України» (щодо виключення арештних домів), початок дії з 28.03.2024, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2126-23#Text>.

20. Наказ Міністерства юстиції України від 27 лютого 2017 року № 680/5 «Про затвердження Порядку визначення засудженим виду установи виконання покарань, направлення для відбування покарання засуджених до позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі, арешту, обмеження волі та їх переведення, Положення про центральну та міжрегіональну комісії з питань визначення засудженим до позбавлення волі виду установи виконання покарань, місця відбування покарання особам, засудженим до позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі, арешту та обмеження волі, їх направлення і переведення для відбування покарання», із останніми змінами від 26.09.2023 (остання редакція від 28.03.2024), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2070-23#Text>, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0265-17#Text>, та «Положення про центральну та міжрегіональну комісії з питань визначення засудженим до позбавлення волі виду установи виконання покарань, місця відбування покарання особам, засудженим до позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі, арешту та обмеження волі, їх направлення і переведення для відбування покарання», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0266-17#n4>.
21. Наказ Міністерства юстиції України від 29.01.2019 № 272/5 «Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі», з останніми змінами від 24.07.2023 (виправні центри), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#n14>.
22. Наказ Міністерства юстиції України від 26.06.2018 № 2023/5 «Про затвердження Порядку формування та ведення Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту», з останніми змінами 21.09.2023 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0762-18#n19>.
23. Наказ Міністерства юстиції України від 26.05.2021 № 1848/5 «Про затвердження Порядку подання до Офісу Президента України матеріалів за клопотаннями про помилування засуджених та виконання указів Президента України про помилування», з останніми змінами від 13.09.2021 (остання редакція від 28.03.2024), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0700-21#Text>.

24. Указ Президента України «Про Положення про порядок здійснення помилування», із останніми змінами від 22.12.2023, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015#n9>.
25. Спільний наказ Міністерства юстиції України та Міністерства фінансів України від 25.03.2021 № 1111/5/177 із останніми змінами від 23.08.2023 «Про затвердження Порядку надання Державною податковою службою України інформації, необхідної для виконання судових рішень про призначення покарання у виді штрафу, здійснення контролю за додержанням порядку та умов відбування покарання особами, засудженими до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та до виправних робіт», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0403-21#Text>.
26. Наказ Міністерства юстиції України від 08.11.2021 № 3992/5 «Про затвердження Порядку розроблення, реалізації та оцінки результатів проходження програм диференційованого виховного впливу на засуджених», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1453-21#Text>.
27. Наказ Міністерства юстиції України від 07.09.2021 № 3157/5 «Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 16 травня 2016 року № 1418/5», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1178-21#Text>: [Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Формування життєвих навичок у повнолітніх засуджених»](#); [Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Формування життєвих навичок у неповнолітніх засуджених»](#).
28. Наказ Міністерства юстиції України від 16.05.2021 № 1418/5 «Про затвердження положень про програми диференційованого виховного впливу на засуджених», із останніми змінами 21.10.2021, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0727-16#n22>:
[Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Освіта»](#);
[Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Професія»](#);
[Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Правова просвіта»](#);
[Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Духовне відродження»](#);
[Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Творчість»](#);

[Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Фізкультура і спорт»;](#)

[Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Подолання алкогольної залежності»;](#)

[Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Подолання наркотичної залежності».](#)

29. Наказ Міністерства юстиції України від 20.10.2021 № 3742/5 «Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 16 травня 2016 року № 1418/5 «Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Підготовка до звільнення ветеранів війни, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції / операції Об'єднаних сил», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1364-21#n16>.
30. Наказ Міністерства юстиції України від 05.02.2020 № 412/5 «Про затвердження Інструкції з організаційно-штатної роботи в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, воєнізованих формуваннях, навчальних закладах, інших підприємствах, установах і організаціях, створених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0145-20#Text>.
31. Наказ Міністерства юстиції України від 12.03.2015 №356/5 «Про затвердження Порядку проведення службових розслідувань у Державній кримінально-виконавчій службі України», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0295-15#Text>.
32. Наказ Міністерства юстиції України від 22.11.2011 №3361/5 «Про затвердження інструкції про порядок надання засудженим короточасних виїздів за межі установ виконання покарання», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1372-11#Text>.
33. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2022 № 320 «Про деякі питання тримання осіб, засуджених до обмеження волі у виправних колоніях Державної кримінально-виконавчої служби України», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320-2022-%D0%BF#Text>.
34. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 червня 1992 р. N 336 «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах ДКВС», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-92-%D0%BF#Text>.
35. Постанова Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 № 934 «Про затвердження Порядку проведення обов'язкової евакуації окремих

- категорій населення в разі введення правового режиму воєнного стану», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/934-2018-%D0%BF#n8>.
36. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.02.2017 № 80 «Про затвердження Порядку відшкодування вартості витрат на утримання засуджених в установах виконання покарань», з останніми змінами від 30.01.2019, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-2017-%D0%BF#Text>.
 37. Постанова КМУ від 08.10.2022 № 1149 «Про внесення змін до Порядку оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1149-2022-%D0%BF#Text>.
 38. Наказ Офісу Генерального прокурора від 29.12.2021 № 400 «Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0400905-21#Text>.
 39. Наказ Державної судової адміністрації України від 17.10.2023 № 485 «Про внесення змін до Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України», що затвердили нову редакцію, <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0485750-23#Text>.
 40. Рішення другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності до Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі) від 20.12.2023, справа № 3-72/2023 (145/23), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-23#Text>
 41. Рішення другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності до Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності до Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності до Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>.

42. Угода між Урядом України та Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини про розміщення короткотермінової моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, в редакції від 16.07.2015 про доступ до в'язниць, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-14#Text.
43. Марракеський договір про полегшення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору або іншими обмеженнями з причин інвалідності сприймати друковану інформацію до опублікованих творів, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999_001-13#Text.
44. ЗУ «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», із останніми змінами 18.10.2022 (суб'єкт Нацпол), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/264/94-%D0%B2%D1%80#top>.
45. Справа «Яковлев проти України» (Заява № 42010/18), остаточне 08.03.2023, [ст. 3](#) (матеріальний аспект): нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження; примусове годування ув'язненого, який оголосив голодування на знак протесту проти поводження у виправній колонії, піддало його надмірному фізичному впливу та болю; непереконливо доведено існування необхідності застосування примусового годування з медичних міркувань; недостатні процесуальні гарантії у зв'язку з браком законодавчого регулювання та неефективністю судового контролю; реагування держави на протести обмежувалося примусовим годуванням ув'язнених; для належного розгляду та врегулювання ситуації важливі розслідування ключових причин протестів ув'язнених і забезпечення обґрунтованої відповіді на їхні скарги, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i53#Text.
46. Справа «Станіслав Луценко проти України (№ 2)» (Заява № 483/10), остаточне 18.12.2022, [ст. 8](#): приватне життя • Відсутність законних підстав для накладення дисциплінарних стягнень, які призвели до встановлення суворішого режиму ув'язнення та неодноразових переведень між колоніями, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h60#Text.
47. Справа «Панченко та інші проти України» (Заява № 66179/14 від 14.10.2021. Справа стосується поміщення заявників в установи виконання покарань, розташовані далеко від їхніх родин, і неодноразових відмов у задоволенні їхніх заяв про переведення до установ, розташованих ближче ([статті 8](#) та [13](#) Конвенції)). Три заяви (усі, окрім заяви № 58700/16) також стосуються стверджуваної відмови за-

явникам у доступі до суду ([пункт 1 статті 6 Конвенції](#)), https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h99#top.

48. Справа «Сілі проти України» (Заява № 42903/14) від 08.10.2021, [ст. 3](#) (матеріальний аспект): таке, що принижує гідність, поведження; неналежні побутові умови тримання у виправній колонії, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g46#Text.
49. Справа «Карапась та інші проти України» (Заява № 54575/12 та 4 інші заяви) від 22 жовтня 2020 року. Справа стосується тверджень заявників про те, що подальше тримання їх під вартою після того, як відповідні підстави припинили існувати, було порушенням [пункту 1](#) статті 5 Конвенції. Справа також стосується скарги першого заявника за [пунктом 5](#) статті 5 Конвенції на відсутність у нього забезпеченого правовою санкцією права на відшкодування у зв'язку з незаконним триманням його під вартою, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f48#Text.
50. Справа «Старишко проти України» (Заява № 61839/12) від 15 жовтня 2020 року. Заявник скаржився на те, що під час тримання його під вартою у 2000—2014 роках його право на повагу до приватного та сімейного життя було порушено через абсолютну заборону на тривалі побачення з родичами та невелику кількість дозволених короткострокових побачень, а також різні правила щодо практичних умов відвідування установи виконання покарань, наприклад, заборону прямого фізичного контакту, відгородження скляною перегородкою або металевими ґратами, постійну присутність під час побачень працівника охорони установи виконання покарань. Заявник скаржився на відсутність реальної перспективи звільнення та обмеження його права на побачення в установі виконання покарань у 2000—2014 роках. Обставини цієї справи свідчать про ті самі проблеми, які критикує суд у згаданому рішенні у справі «[Петухов проти України \(№ 2\)](#)». Як і п. Петухов, заявник у цій справі засуджений до довічного позбавлення волі, який наразі не має жодної реальної перспективи звільнення. У цій справі суворі обмеження контактів заявника з його родиною та зовнішнім світом загалом, яких він зазнавав протягом чотирнадцяти років, були накладені на нього безпосередньо законодавством лише з огляду на тяжкість його покарання та без індивідуального оцінення небезпеки. Вони були непропорційні цілям, на які посилався Уряд, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f41#Text.

51. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text.
52. Протокол 1 до Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_057#Text.
53. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R(2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць), Прийняв Комітет міністрів 11 січня 2006 року на 952-й зустрічі заступників міністрів, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text.

ДОДАТОК 6

Рекомендації щодо заповнення звіту

I. Вступ

1.1. За результатами проведення відвідування повинен бути підготовлений звіт, у якому відображають інформацію про:

- найменування місця несвободи;
- склад групи НПМ;
- попередні зауваження.

1.2. Звіт формує керівник групи НПМ на підставі інформації та матеріалів, що надали всі члени групи НПМ.

II. Факти, виявлені під час відвідування

2.1. Висвітлюються виявлені порушення та недоліки із зазначенням норми міжнародного та/або національного законодавства, опис виявлених порушень, їх наслідки, підтверджувальні документи, матеріали, результати опитування (фото) або інша додаткова інформація (із зазначенням порушеного права та порядковим номером).

Катування та інші форми жорстокого поводження

1. _____
2. _____
3. _____

Порушення прав на _____

4. _____
5. _____
6. _____

III. Рекомендації

1. _____.
2. _____.
3. _____.

До звіту подаються такі документи та матеріали:

ДОДАТОК

Керівник групи НПМ

(посада)

(підпис)

(ПІБ)

Додаток до Звіту

**Уповноваженому
Верховної Ради України
з прав людини
Дмитру ЛУБІНЦЮ**

Прізвище, ім'я, по батькові

Правовий статус, посада

Найменування місця несвободи

Адреса, контактний номер телефона

ПОЯСНЕННЯ

Зміст частини 1 статті 63 Конституції України про те, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом, мені зрозумілий.

Мені роз'яснено, що відповідно до ч. 3 ст. 19–1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» опитування осіб, які перебувають у місцях несвободи, з метою отримання інформації стосовно поводження з цими особами й умов їх тримання, а також опитування інших осіб, які можуть надати таку інформацію, ведеться без третіх осіб та за умов, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування.

підпис

Пояснення бажаю давати _____ мовою.

Пояснення _____ (бажаю (не бажаю) давати власноручно.

З приводу поставлених мені питань можу пояснити таке:

Перелік питань:

1. _____
2. _____
3. _____

Відповідь на 1 питання:

Відповідь на 2 питання:

Відповідь на 3 питання:

До пояснень додається (у разі наявності додатків):

1. _____
2. _____

Наприкінці опитування зазначити, вибравши потрібне:

З моїх слів записано вірно, мною прочитано, уточнень, зауважень та доповнень немає.

Написано власноручно, уточнень, зауважень та доповнень немає.

Мною прочитано, викладаю наступні уточнення, зауваження та доповнення:

_____.202_р.

підпис П.І.Б.

У разі відмови опитуваної особи відповідати на поставлені питання робиться позначка:

Від надання відповідей на поставлені питання відмовився(-лася).

Від підписання наданого пояснення відмовився (-лася).

Опитав учасник групи НПМ

посада

підпис

П. І. Б.

Національний превентивний механізм (НПМ) створено в Україні у 2012 році відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань (ФПКПК). Основна ідея НПМ полягає в запровадженні системи регулярних незалежних відвідувань будь-якого місця несвободи з метою запобігання та захисту утримуваних там осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання.

Здійснення функцій НПМ покладено на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Відвідування місць несвободи відбувається за моделлю «Омбудсмен+»: працівники Офісу Омбудсмена спільно з активістами громадянського суспільства.

В Україні функціонування НПМ забезпечує Департамент з питань реалізації Національного превентивного механізму Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Інформацію про НПМ можна знайти за посиланням:
<https://ombudsman.gov.ua/>

UKR

www.coe.int

Рада Європи є провідною організацією із захисту прав людини на континенті. Вона нараховує 46 держав-членів, включно з усіма державами — членами Європейського Союзу. Усі держави — члени Ради Європи приєдналися до Європейської конвенції з прав людини — договору, спрямованому на захист прав людини, демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини здійснює нагляд за виконанням Конвенції у державах-членах.

COUNCIL OF EUROPE



CONSEIL DE L'EUROPE